

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....

การนำเสนอในบทที่ 2 ว่าด้วยเรื่องเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องที่เป็นแนวทางไปสู่การพัฒนาเพื่อให้ได้รูปแบบที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็ง โดยได้ศึกษาในบริบทต่างๆที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. วิสาหกิจชุมชน
2. เศรษฐกิจพอเพียง
3. เศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชน
4. กลุ่มและการพัฒนากลุ่ม
5. การบริหารและการจัดการ
6. แผนชุมชน
7. การมีส่วนร่วม
8. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. วิสาหกิจชุมชน

เสรี พงศ์พิศ (2543) ได้กล่าวว่า วิสาหกิจ ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า enterprise ซึ่งแปลว่าการประกอบการ คำนี้แพร่หลายพร้อมกับคำว่า SME (Small and Medium Enterprise) หรือวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม หรือการประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อม แต่ไม่ใช่ธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม กล่าวคือ ธุรกิจ(Business) กับวิสาหกิจ(Enterprise) แตกต่างกัน ถ้าเปรียบเทียบให้เห็นภาพธุรกิจเหมือนกับผู้จัดการ วิสาหกิจเหมือนกับผู้นำ โดยกล่าวว่า ผู้นำเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ มีภาพรวม มียุทธศาสตร์ที่นำไปกำหนดแผนงาน โครงการและกิจกรรมต่างๆ ผู้จัดการเป็นผู้ที่นำเอาสิ่งเหล่านี้ที่กำหนดไว้แล้ว ไปปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมาย และได้ผลที่คาดหวังไว้ใน วิสัยทัศน์ ทักษะของผู้ประกอบวิสาหกิจ(Entrepreneurial Skill) จึงแตกต่างจากทักษะ ของผู้บริหารจัดการ(Managerial Skill) และได้กล่าวว่าวิสาหกิจชุมชน (Small and Micro Community Enterprise) คือ การประกอบการเพื่อการจัดการทุน ของชุมชนอย่างสร้างสรรค์ เพื่อการพึ่งตนเอง ซึ่งคำว่า ทุน ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงแต่ทุนที่เป็นเงิน แต่รวมถึงทุนที่เป็นทรัพยากร ธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ทุนที่เป็นผลผลิต ทุนความรู้ ภูมิปัญญา ประเพณี วัฒนธรรม ความเป็นพี่เป็นน้อง และความไว้วางใจกันของชุมชน

ถวิล เลิศประเสริฐ (2523) กล่าวถึง วิสาหกิจในความหมายของสหกรณ์ว่า หมายถึง สิ่งที่ทำให้สถาบันสหกรณ์แตกต่างไปจากกิจการและสมาคมอื่น คือ ส่วนประกอบสองอัน เชื่อมต่อกัน อันหนึ่งคือสังคม และอีกอันหนึ่งคือ เศรษฐกิจ โดยเปรียบเทียบเหรียญ อาจมองสหกรณ์ได้

สองด้านเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ด้านหัวเป็นเศรษฐกิจ ด้านท้ายเป็นสังคม ในด้านเศรษฐกิจสหกรณ์ เป็นวิสาหกิจธุรกิจ (Business Enterprise)

สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน(2548) ระบุว่า วิสาหกิจชุมชน หมายถึง กิจกรรมของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการอื่นๆ ที่ดำเนินการโดย คณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะ เป็น นิติบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

กรมการพัฒนาชุมชน (2545) ได้ระบุว่า วิสาหกิจชุมชนในงานกรมการพัฒนาชุมชน คือ กิจกรรมที่ชุมชนและคนในชุมชนเป็นเจ้าของกิจการผลิตสินค้า กิจการให้บริการ หรือกิจการอื่นๆ เพื่อสร้างรายได้ และการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน โดยการนำทุนทาง สังคมที่ชุมชนมีอยู่ ได้แก่ ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ทรัพยากร ท้องถิ่น ฯลฯ ผสมกับการบริหารจัดการสมัยใหม่ เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และ การเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

เสรี พงศ์พิศ อธิบายเพิ่มเติมและยกตัวอย่างเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนว่า วิสาหกิจชุมชนอาจ เป็นการรวมกลุ่มกันของชาวบ้าน 7 คนขึ้นไป ร่วมกันทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ทำคนเดียวไม่ได้ ไม่เป็น ไม่สะดวก เพราะไม่มีทุนพอ ไม่มีฝีมือพอ ไม่มีวัตถุดิบพอ ไม่มีตลาดพอ หรือข้อจำกัดอื่นๆ การมารวมตัวกันทำให้ทำได้ง่าย เช่น สมาชิกแม่บ้าน 20 คนมารวมกลุ่มกันทำเครื่องแกง บางคน มีฝีมือ บางคนมีวัตถุดิบ (พริก ตะไคร้ ใบมะกรูด มะนาว ฯลฯ) ลงหุ้นกัน มารวมกันทำ ช่วยกัน ขาย กระจายไปในที่ต่างๆ ตามเครือข่าย เครือญาติ ในหมู่บ้าน ถ้าขายดีอาจกระจายไปสู่ภายนอก ชุมชนก็ได้(http://www.phongphit.com/index.php?option=com_content&task=view&id=416&Itemid=50) ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า วิสาหกิจชุมชน หมายถึง การประกอบกิจการของชุมชนในการผลิต สินค้า การให้บริการ การจำหน่าย หรืออื่นๆ ที่ดำเนินการโดยกลุ่มบุคคลในชุมชน เพื่อสร้าง รายได้ให้สามารถพึ่งตนเองได้ ทั้งในระดับครัวเรือน ชุมชน และระหว่างชุมชน โดยการนำทุน ทางสังคมที่ชุมชนมีอยู่ เช่น ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ทรัพยากร ท้องถิ่น ฯลฯ มาผสมผสานกับการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม

ส่วนเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน เสรี พงศ์พิศ (2548) ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง คณะ บุคคลที่รวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์ในการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อประโยชน์ของชุมชนใน การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2543) ระบุว่า ชุมชนภายใต้โครงการนำร่องการจัดทำแผน พัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมถึงการเชื่อมโยงเครือข่ายไว้ว่า การสร้างเครือข่ายคือ กระบวนการ เรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ระดมปัจจัยพื้นฐานและรวมพลังเพื่อต่อยอดกับกลุ่มอื่นๆ ในสังคม โดยเครือข่ายดังกล่าวเป็นการรวมกลุ่มของบุคคลในชุมชน ระหว่างกลุ่มกับกลุ่ม ชุมชนกับชุมชน แต่ สำหรับเครือข่ายในเชิงพัฒนา หมายถึง การที่บุคคลหรือกลุ่มคนที่มีความสนใจในสิ่งเดียวกัน ทำการ

ติดต่อสัมพันธ์กันเป็นโยงใย เพื่อที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการทำกิจการหนึ่ง เมื่อกิจการนั้นดำเนินการไปด้วยดี จะมีการพัฒนาโดยขยายการติดต่อสัมพันธ์นั้นไปยังบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่นต่อไป ซึ่งการพัฒนาเครือข่ายองค์กรประชาชนเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนเป็นส่วนใหญ่และเป็นเครือข่ายองค์กรประชาชน เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนเป็นส่วนใหญ่ และเป็นเครือข่ายแนวนอน ที่มีจุดมุ่งหมายในการทำกิจกรรมร่วมกัน โดยสมาชิกร่วมมือช่วยเหลือและรับผิดชอบร่วมกัน เครือข่ายอาจได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก ทั้งภาครัฐ เอกชน การขยายตัวของเครือข่ายประชาชนที่เข้มแข็ง เช่น เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรแปรรูปข้าว อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ร่วมกับกลุ่มเกษตรกรอีก 4 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดอุบลราชธานี 1 กลุ่ม จังหวัดยโสธร 5 กลุ่ม จังหวัดกาฬสินธุ์ 1 กลุ่ม และจังหวัดมหาสารคาม 2 กลุ่ม พัฒนาเป็นเครือข่ายโรงสีข้าวอีสาน

โดยสรุป เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน หมายถึง คณะบุคคลที่รวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดทำกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดเพื่อประโยชน์ในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย

1.1 องค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชน เสรี พงศ์พิศ (2546) กล่าวว่าวิสาหกิจชุมชนมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1.1.1 ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้ดำเนินการ

1.1.2 ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน อาจใช้ทรัพยากรจากภายนอกได้แต่ต้องเน้นใช้วัตถุดิบ ทรัพยากร ทุน แรงงานในชุมชนเป็นหลัก

1.1.3 ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน โดยมีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมเกิดความเชื่อมั่น (ความรู้และภูมิปัญญา)

1.1.4 มีรากฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานภูมิปัญญาสากล (เป็นฐานทุนที่สำคัญ)

1.1.5 มีการดำเนินการแบบบูรณาการ เชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ อย่างเป็นระบบ

1.1.6 มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจ (กระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจของวิสาหกิจชุมชน)

1.1.7 มีการพึ่งพาตนเองของชุมชนเป็นเป้าหมาย

1.2 ประโยชน์ของวิสาหกิจชุมชนต่อเกษตรกร สมจิต โยธะคง (2553) ได้สรุปประโยชน์ของวิสาหกิจชุมชนไว้ดังนี้

1.2.1 การรวมตัวกันของเกษตรกรในการประกอบธุรกิจในระดับชุมชน มีความมั่นคง ได้รับการรับรองตามกฎหมาย

1.2.2 การส่งเสริมความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาความสามารถในการจัดการ ตรงตามความต้องการที่แท้จริง

1.2.3 ระบบเศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้ มีความพร้อมที่จะพัฒนาสำหรับการแข่งขันทางการค้าในอนาคต

1.3 ประเภทของวิสาหกิจชุมชน การจำแนกวิสาหกิจชุมชนมีแนวทางหรือมุมมองการจำแนกได้เป็น 2 มุมมองใหญ่ๆ คือ

1.3.1 ตามระดับการดำเนินงาน สมจิต โยธะคง (2553 อ้างถึงในสถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน มปป) แบ่งได้ดังนี้

1) **วิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน** อันได้แก่ การดำเนินการต่างๆ เพื่อกินเพื่อใช้ในชุมชน เพื่อให้ครอบครัวพึ่งตนเองได้ ให้ชุมชนเกิดความพอเพียงอย่างน้อยให้พออยู่พอกิน หรือพอกินพอใช้ เมื่อลดรายจ่าย รายได้ก็เพิ่มขึ้น แปลว่า แม้ทำเพื่อกินเองใช้เองก็ทำให้เกิดรายได้เหมือนกัน และน่าจะดีกว่าอีก เพราะถ้ามุ่งแต่เพิ่มรายได้ โดยไม่เน้นการทำทดแทนการซื้อ เราก็จะมีรายจ่ายมากกว่ารายได้ ซึ่งก็คือ ที่มาของปัญหาหนี้สินหรือสถานการณ์ “ชักหน้าไม่ถึงหลัง” ของผู้คนในขณะนี้

2) **วิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า** อันได้แก่ การนำผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเข้าสู่ตลาดบริโภค และรวมไปถึงผลผลิตทั่วไปที่เหลือกินเหลือใช้ในท้องถิ่นที่นำออกสู่ตลาดบริโภค โดยการปรับปรุงคุณภาพผลผลิต ทดสอบ การตลาด และการจัดวางต่างๆ เพื่อให้สามารถ “แข่งขัน” ได้ อย่างไรก็ตาม ชุมชนต้องไม่กระโดดข้ามขั้น ต้องพัฒนาจากขั้นพื้นฐานไปสู่ขั้นก้าวหน้าที่ละขั้น

1.3.2 ตามระดับการพัฒนา แบ่งได้เป็น 3 ระดับ (กรมส่งเสริมการเกษตร 2547) ดังนี้

1) **ระดับครอบครัว** คือวิสาหกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง เป็นการประกอบกิจกรรมเพื่อกินใช้ในครอบครัว ทดแทนการพึ่งพาทภายนอก

2) **ระดับชุมชนและเครือข่าย** คือวิสาหกิจชุมชนแบบพอเพียง เป็นการประกอบกิจการโดยกลุ่ม เพื่อตอบสนองการอุปโภคบริโภคในชุมชนและเครือข่าย

3) **ระดับธุรกิจ** คือวิสาหกิจชุมชนแบบก้าวหน้า เป็นการประกอบการเริ่มจากฐานครอบครัวพัฒนาจนถึงขั้นธุรกิจ มีผลิตภัณฑ์ที่สามารถนำออกตลาดใหญ่ได้ มีคุณภาพดี ได้มาตรฐานสามารถแข่งขันกับผลิตภัณฑ์หรือสินค้าทั่วไปได้

ระดับและขั้นตอนการพัฒนา	วิสาหกิจชุมชน		ลักษณะการจัดการ
	พึ่งตนเองพอเพียง	ก้าวหน้า	
ครอบครัว	-ปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ -สมุนไพร ไร่กินเอง -หมักน้ำปลากินเอง -ทำยาสมุนไพรใช้เอง	-เกษตรผสมผสาน -พืชสัตว์เศรษฐกิจ -อุตสาหกรรมในครัวเรือน -นวดสมุนไพร ดูแลสุขภาพ -ท่องเที่ยวโฮมสเตย์	ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ออม ดูแลสุขภาพ แผนชีวิต
ชุมชนและเครือข่าย	-โรงงานน้ำปลา -โรงสีข้าวชุมชน -โรงงานปุ๋ยอินทรีย์ -โรงงานอาหารสัตว์ -กลุ่มออมทรัพย์	-โรงงานแปรรูปยาง แปงขนมจีน -โรงสีข้าวขาวนา ข้าวอินทรีย์ -ท่องเที่ยว นิเวศน์ โฮมสเตย์ ธนาคารชุมชน (เครือข่าย)	ระบบวิสาหกิจชุมชน ระบบออม-ทุน ระบบสวัสดิการ ระบบสุขภาพชุมชน ระบบสิ่งแวดล้อม

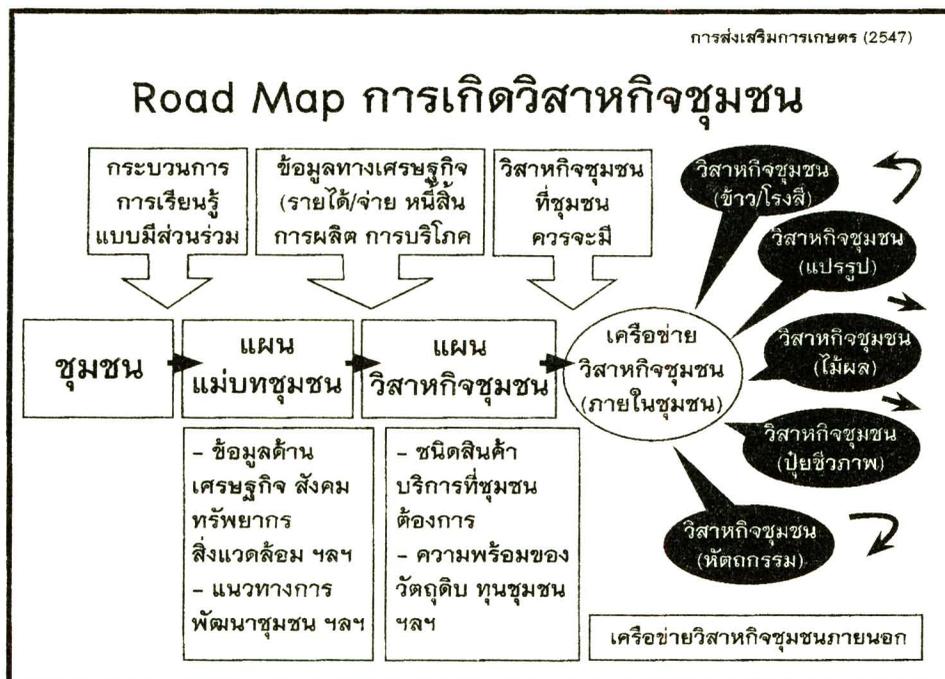
ข้อมูล - ความรู้ - แผนแม่บทชุมชน

ภาพที่ 2.1 แผนภาพแสดงวิสาหกิจชุมชนประเภทต่างๆ ตามระดับการพัฒนา

1.4 กระบวนการเกิดวิสาหกิจชุมชน เอกสารจาก กรมส่งเสริมการเกษตร (2547) กล่าวถึงระยะการเกิดวิสาหกิจชุมชนว่ามี 2 ระยะได้แก่

1.4.1 กระบวนการก่อนเกิดวิสาหกิจชุมชน คือกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เพื่อจัดทำแผนแม่บทชุมชน โดยกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้เข้าใจศักยภาพที่เป็น “ทุน” ที่แท้จริงของตนเอง และพบแนวทางในการพัฒนาทุนไปสู่การพึ่งตนเอง “เรียนรู้การหลุดพ้นจากวิถีคิดแบบพึ่งพา และรอยคอยการช่วยเหลือจากรัฐและภายนอกชุมชน”

1.4.2 กระบวนการหลังเกิดแผนแม่บทชุมชน คือกระบวนการเกิดและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเป็นกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่เกิดตามแผนฯ ชุมชนมีบทบาทในการวิเคราะห์ทุนชุมชน ระบบการลงทุน รูปแบบและขนาดของการผลิต ระบบการจัดการ การค้า และระบบการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 2.2 แผนภาพแสดงกระบวนการเกิดวิสาหกิจชุมชน

1.5 แนวทางการส่งเสริมและดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน กฎหมายกำหนดให้มีการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนอย่างครบวงจร ดังนี้ (พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548)

(1) ระดับปฐมภูมิ ส่งเสริมการจัดตั้ง การให้ความรู้ การศึกษาวิจัย ในการนำทุนชุมชนมาใช้เหมาะสมการร่วมกันในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้

(2) ระดับสูงขึ้นไป ส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การรักษาคุณภาพ การศึกษาวิจัยและการตลาดการสร้างเสริมความเชื่อถือทางธุรกิจ และความปลอดภัยแก่ผู้บริโภค การประสานงานแหล่งเงินทุน เพื่อให้สามารถเป็นผู้ประกอบการหรือพัฒนาไปสู่การประกอบธุรกิจขนาดย่อม และขนาดกลางต่อไป

(3) การส่งเสริมเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน รัฐจะให้การสนับสนุนการจัดตั้งการประกอบ การการตลาดความสัมพันธ์และความร่วมมือกันระหว่างเครือข่าย หรือภาคธุรกิจหรืออุตสาหกรรม อื่น เพื่อขยายและสร้างความมั่นคงให้แก่กิจการวิสาหกิจชุมชน

กรมส่งเสริมการเกษตร (2547) ในฐานะหน่วยงานหลักที่ทำหน้าที่ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนได้ กำหนดแนวทางการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนไว้ดังนี้

1.5.1. ส่งเสริมและพัฒนากระบวนการสร้างชุมชนที่เข้มแข็ง

1) ส่งเสริมการรวมตัวของเกษตรกรในชุมชน โดยอาศัยกลุ่มแกนวิทยากร กระบวนการจากทุกส่วน จัดให้มีเวทีสร้างความเข้าใจ เรียนรู้ และดำเนินกิจกรรมกลุ่มร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ควบคู่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย สอดคล้องกับศักยภาพ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ความต้องการและสามารถปฏิบัติเป็นอาชีพได้

2) ค้นหาศักยภาพของชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อจัดทำแผนที่ตั้ง ของถิ่นฐาน แสดงแหล่งทุนทางสังคม เศรษฐกิจ และทรัพยากร ควบคู่กับการสร้างฐานข้อมูลและ จัดทำตัวชี้วัดการพัฒนาเพื่อติดตามผลการดำเนินงานของชุมชน

3) สนับสนุนให้ชุมชนจัดทำแผนอย่างมีส่วนร่วม โดยนำศักยภาพปัญหาของ ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม โดยนำศักยภาพปัญหาของชุมชนมาวิเคราะห์และกำหนดกิจกรรมดำเนินงาน ตามความสามารถของชุมชนที่พึ่งพาทรัพยากรที่มีอยู่เป็นหลักและเสริมหนุนด้วยทรัพยากรจาก แหล่งภายนอกในส่วนที่เกินความสามารถของชุมชน

4) จัดให้มีเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็นร่วมกัน จากการติดตาม ประเมินผลการพัฒนา โดยกระบวนการมีส่วนร่วมร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ เพื่อสรุปบทเรียน และปรับ ระบบข้อมูลพื้นฐานและตัวชี้วัดการพัฒนาของชุมชนให้ทันสมัยเป็นระยะๆ

1.5.2. ส่งเสริมและพัฒนากระบวนการผลิตให้มีประสิทธิภาพและมีคุณภาพ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองและสร้างภูมิคุ้มกันของระบบเศรษฐกิจโดยรวม การสร้าง มูลค่าเพิ่มของวัตถุดิบทางการเกษตร โดยส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตเกษตรทั้งด้านอาหารและไม่ใช่อาหาร การวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรในรูปแบบต่างๆที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาและความ ต้องการของท้องถิ่น พร้อมทั้งสนับสนุนเครื่องมือและอุปกรณ์ที่จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เกิดความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจและยกระดับคุณภาพและมาตรฐานของสินค้าเกษตรและผลิตภัณฑ์ให้ สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคทั้งในและต่างประเทศ

1.5.3. ส่งเสริมและพัฒนาประสิทธิภาพด้านการตลาดสินค้าเกษตรชุมชน

1) เพิ่มขีดความสามารถ ทักษะของเกษตรกรและสถาบันเกษตรกรในชุมชน ให้ สามารถเป็นผู้ประกอบการได้ สามารถตัดสินใจและวางแผนการผลิตที่เชื่อมโยงกับการตลาด การเพิ่มประสิทธิภาพ การจัดการ การใช้ระบบข้อมูลข่าวสารด้านการผลิต ราคาสินค้า และหลักการ ตลาด เป็นเครื่องมือในการทำธุรกิจ รวมทั้งการแปรรูปสินค้า

2) สนับสนุนการจำหน่ายสินค้าของชุมชนยังแหล่งและสถานที่ต่างๆ ให้ไปสู่ผู้บริโภคอย่างทั่วถึง เพื่อเป็นการกระจายสินค้าของชุมชนออกสู่ตลาดภายนอก และสร้างรายได้เพิ่มให้กับชุมชน

3) ปรับปรุงตลาดสินค้าเกษตรทุกระดับให้มีสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อเพิ่มมูลค่าและลดต้นทุนการผลิตอย่างเพียงพอสามารถสร้างกลไกการเชื่อมโยงระหว่างตลาดกับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค และระดับประเทศให้มีความสามารถในการกระจายผลผลิตไปยังผู้บริโภคอย่างกว้างขวาง

4) ส่งเสริมและสนับสนุนภาคเอกชนที่ได้รับซื้อสินค้าเกษตรชุมชนในการขยายสู่ทางการตลาดไปยังต่างประเทศ เพื่อกระจายสินค้าเกษตรส่งออกไทยที่มีศักยภาพสูงให้กว้างขวาง และลดผลกระทบจากการพึ่งพิงตลาดหลัก

5) สร้างเครื่องหมายสินค้าของท้องถิ่นให้เป็นสัญลักษณ์ของชุมชน

6) ส่งเสริมการใช้พาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ในการจัดหาและเป็นช่องทางการตลาดในการกระจายสินค้าไปสู่ผู้บริโภคมากยิ่งขึ้น

1.5.4. สนับสนุนเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนารูปร่างชุมชน จัดทำข้อมูลสินค้าเกษตรชุมชน สนับสนุนการจัดทำแผนแม่บทเทคโนโลยีผลิตภัณฑ์พื้นบ้านที่เป็นการนำวัตถุดิบในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาที่มีอยู่ โดยให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการได้ด้วยตนเอง ตั้งแต่การผลิตจนถึงการตลาด

1.5.5. ส่งเสริมและพัฒนากองทุนเพื่อช่วยเหลือเกษตรกร

1) พัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรให้สามารถรองรับการขยายตัวของนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ โดยการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางการเกษตร พร้อมทั้งสนับสนุนการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ชุมชนเกษตร และทรัพยากรธรรมชาติที่มีบนพื้นที่ โดยไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และเป็นการพัฒนากองทุนเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรอย่างยั่งยืน

2) ส่งเสริมบทบาทชุมชนและองค์กรชุมชนในท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวการเกษตรอย่างครบวงจร ทั้งการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การบำรุงรักษา และพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว ตลอดจนการต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาเยือน โดยรณรงค์สร้างจิตสำนึก เสริมความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ชุมชนและท้องถิ่นในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

1.5.6. พัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศ โดยการรวบรวมและจัดทำฐานข้อมูลในด้านการผลิต การตลาด เครือข่าย และการบริการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชน เพื่อบริการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน ชุมชน และผู้สนใจทั่วไป

1.5.7. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยการรณรงค์สร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนให้ดำเนินกิจกรรม คำนึงถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

ดวงเดือน สมวัฒน์ศักดิ์ (2548) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเห็นว่าควรมีการดำเนินการต่างๆ ดังนี้

1) **เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง** การพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ การฝึกอบรม การสาธิต การศึกษาดูงานและทัศนศึกษา จัดเวทีและงานมหกรรมเพื่อรณรงค์

2) **เสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ** ได้แก่

1. ระดับครอบครัว ให้แต่ละครอบครัวลงมือแก้ปัญหาของตนเอง โดยพึ่งตนเองให้มากที่สุด เพื่อลดรายจ่าย

2. ระดับชุมชน ส่งเสริมสนับสนุนให้มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมตามความสามารถ

2.1 การกำหนดวัตถุประสงค์

2.2 วางแผนการทำกิจกรรมของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง

2.3 กำหนดบทบาทและหน้าที่ในกลุ่มของกรรมการและสมาชิก

2.4 การเสริมสร้างและพัฒนาผู้นำ

2.5 การดำเนินกิจกรรมที่ตกลงร่วมกันในกลุ่มในชุมชน

2.6 การพัฒนาและขยายสมาชิก

3) **ส่งเสริมการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชน**

1. ลักษณะเครือข่ายควรมีความสัมพันธ์กันแบบพึ่งพาตนเอง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ทุกคนมีโอกาสมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโดยอิสระบนพื้นฐานความเสมอภาคและเท่าเทียม

2. การพบปะแลกเปลี่ยนและมีกิจกรรมร่วมกัน จะก่อให้เกิดความเกื้อกูลร่วมมือและช่วยเหลือกัน อันจะทำให้เครือข่ายเกิดความเข้มแข็ง

3. การสร้างเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพ ต้องเริ่มจากความต้องการของชุมชนเป็นหลัก โดยมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง สามารถตอบสนองของความต้องการของสมาชิกเครือข่ายได้และเป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนการดำเนินงาน พร้อมทั้งเชื่อมโยงการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนรวมทั้งต้องมีการประเมินผลการดำเนินงานเครือข่าย เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและพัฒนา

1.6 **การตลาดของวิสาหกิจชุมชน** การตลาดของวิสาหกิจชุมชน คือ การทำเพื่อบริโภคในครอบครัว ในชุมชน และระหว่างชุมชนที่เป็นเครือข่ายในระดับตำบลและระหว่างตำบล ซึ่งถ้าหากมีผลิตภัณฑ์บางตัวที่เก่งพอที่จะออกไปสู่ตลาดใหญ่ได้ก็เป็นเรื่องของกลไกการตลาดที่ต้องการผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ มีลักษณะเฉพาะ ตลาดของวิสาหกิจชุมชนอาจแบ่งได้เป็น 3 ตลาดใหญ่ (กรมส่งเสริมการเกษตร 2547) คือ

1.6.1 ตลาดพอเพียง หมายถึง ตลาดท้องถิ่น ตลาดภายในชุมชน และระหว่างหมู่บ้าน เครือข่ายชุมชน

1.6.2 ตลาดผูกพัน หมายถึง ตลาดที่มีการตกลงเซ็นสัญญาซื้อขายผลิตภัณฑ์ ผลผลิต ระยะเวลาหนึ่งหรือจำนวนหนึ่ง ตลาดผูกพันทำให้เกิดการผูกพันระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค เกิดความร่วมมือในการผลิต การพัฒนาและควบคุมคุณภาพผลผลิต โดยเฉพาะผลผลิตที่เกี่ยวข้องกับข้าว ปลาอาหารต่างๆ และของบริโภคอื่นๆ

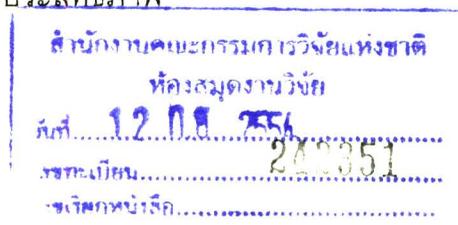
1.6.3 ตลาดบริโภค หมายถึง ตลาดกว้างทั่วไปที่เปิดสำหรับทุกคน เป็นธุรกิจที่ต้องมีการแข่งขันเหมาะสำหรับผลิตภัณฑ์พิเศษอย่างหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

เสรี พงศ์พิศ กล่าวว่า ปัญหาด้านการตลาดของวิสาหกิจชุมชนที่ชาวบ้านบ่นกันวันนี้ คือ ผลิตแล้วขายไม่ออก ขายไม่ได้ ไม่มีตลาด ขาดทุน ไม่มีทุน ไม่มีวัตถุดิบ ฯลฯ จริงๆ แล้ว ปัญหาวิสาหกิจชุมชนเป็นอะไรมากกว่าที่เรามาทั้งหมด เป็นปัญหาวิธีคิดมากกว่าอย่างอื่น คิดกันอย่างเดียวว่าทำอย่างไรจะผลิตแล้วจะขายที่ไหน โดยไม่ได้เข้าใจหลักของวิสาหกิจชุมชนตั้งแต่ต้นว่า ทำเพื่อกินเพื่อใช้ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง ของชุมชน ของท้องถิ่นเป็นอันดับแรก ซึ่งเป็นตลาดใหญ่ไม่น้อย เพราะแต่ละปี ตำบลหนึ่งๆ ซื้อมากินซื้อใช้ไม่น้อยกว่า 50 ล้านบาท หลายแห่งกว่า 100 ล้านบาท ตลาดไม่เล็กเลย แต่คนคิดถึงแต่ตลาดภายนอก และคิดแต่จะทำอะไรที่ใครๆ ก็ทำกัน เสดตามเขา เขาทำแชมป์ก็แชมป์ เขาทำสบูก็สบู่ เขาทำขนมก็ขนม โดยที่ไม่ได้ดูว่าฝีมือของตนเองเก่งกว่าเขาหรือไม่ กระโดดเข้าสู่เวทีการแข่งขันโดยที่ไม่ประมาณความสามารถของตนเอง ก็อาจเหมือนมวยวัดขึ้นเวทีราชดำเนิน ลุมพินีประมาณนั้น วิสาหกิจชุมชนเริ่มต้นจากการทำเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง ผักผ่นฝีมือดีแล้วอยากลองออกไปข้างนอกก็ได้ถ้าเชื่อว่าของตนเองดีพอ ไม่ใช่เอะอะก็จะขอไปเมืองทองธานี อยากได้สามดาวห้าดาว ก้าวกระโดดไปสู่ตลาดใหญ่ โดยมองข้ามความสำคัญของตลาดท้องถิ่น ซึ่งเป็นเวทีเรียนรู้ เรียนเรื่องการบริหารจัดการ ผักผ่นทักษะในทุกกระบวนการขั้นตอนของการประกอบการ ซึ่งเป็นอะไรที่ไม่ใช่ง่ายๆ ชาวบ้านอาจจะชำนาญการผลิต แต่เรื่องการจัดการเชิงธุรกิจเป็นอะไรที่ต้องเรียนรู้และมีประสบการณ์ ถ้าคิดง่ายๆ ก็เจ๊งง่ายๆ ได้เหมือนกัน ถ้าเข้าใจวิสาหกิจชุมชนอย่างที่คนที่คิดคำนี้แรกๆ เขาเข้าใจกัน งานนี้ก็ไม่น่าจะเป็นแค่เรื่องการไปจดทะเบียนชื่อกลุ่มแล้วรอดความช่วยเหลือจากรัฐ (http://www.phongphit.com/index.php?option=com_content&task=view&id=416&Itemid=50)

1.7 ปัจจัยและคุณค่าสำคัญของการประกอบการวิสาหกิจชุมชน เสรี พงศ์พิศ (2546) กล่าวว่า ปัจจัยและคุณค่าสำคัญของการประกอบการวิสาหกิจชุมชน มีดังนี้

1.7.1 การเรียนรู้ คือหัวใจของการประกอบการ เป็นทุนทางปัญญา การแสวงหาความรู้ใหม่ให้เป็นฐานการสร้างนวัตกรรม

1.7.2 การพึ่งตนเอง คือ ความสามารถในการแก้ไขปัญหาพื้นฐานสำคัญของตนเอง การจัดการชุมชนและทรัพยากรโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับความรู้สากล เพื่อตอบสนองปัญหาและความจำเป็นพื้นฐานของท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.7.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ศาสตร์และศิลปะของการดำรงชีวิต ความรู้และคุณธรรม เหตุผลและจิตวิญญาณของท้องถิ่นที่ถ่ายทอดกันมาหลายชั่วอายุ ทำให้คนสามารถจัดการชีวิต จัดการชุมชนและจัดการทรัพยากรในยุคสมัยและสภาพแวดล้อมต่างๆ ทำให้บรรพบุรุษลูกหลานอยู่ มาได้ถึงทุกวันนี้

1.7.4 ทุนชุมชน คือ ความรู้ ภูมิปัญญา ทรัพยากร ผลผลิต และทุนทางสังคมหรือ ความเชื่อบรรทัดฐานทางสังคม ระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่สืบทอดกันมา อันเป็นรากฐานความสัมพันธ์ ความไว้วางใจความเป็นพี่เป็นน้องของคนในชุมชน

1.7.5 ความยั่งยืน คือหัวใจในการพัฒนาที่ไม่ทำลายทรัพยากร สิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างคน ความเป็นชุมชน โดยอาศัยการจัดการที่มีประสิทธิภาพต่อเนื่องและมั่นคง

1.7.6 ความเท่าเทียม คือคุณลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างคน กลุ่มคน องค์กรที่ร่วมมือกันทำงานโดยให้เกียรติกัน เคารพในศักดิ์ศรีและศักยภาพของกันและกัน

1.7.7 ธรรมภิบาล คือการบริหารจัดการที่โปร่งใส กระจายอำนาจ และตรวจสอบได้ ไม่รวบอำนาจโดยคนกลุ่มเดียว แต่ชุมชนมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของ

1.7.8 เครือข่าย คือวัฒนธรรมการทำงานแนวราบแบบหนึ่ง เกิดจากการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคน องค์กร ที่ทำให้แต่ละหน่วยมีความเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเองและเข้มแข็ง มีการผึกกำลังและช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน

สมจิต โยธะคง (2553) ได้จำแนกปัจจัยกำหนดความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนมี 2 ปัจจัย ดังนี้

1. ปัจจัยภายใน ได้แก่ ปัจจัยด้านการเงินหรือเงินทุน ปัจจัยด้านการตลาด ปัจจัยด้านการผลิตและการแปรรูป ปัจจัยด้านบริหารและจัดการ ปัจจัยด้านผู้นำกลุ่ม ปัจจัยด้านแรงงาน ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก ปัจจัยด้านระเบียบข้อบังคับของกลุ่ม

2. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ แหล่งเงินทุนภายนอก หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นโยบายการค้า สถานการณ์การตลาด และการปฏิสัมพันธ์กับภายนอก

2. เศรษฐกิจพอเพียง

สุเมธ ตันติเวชกุล (2541) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นการดำเนินชีวิตในความพอดี มีชีวิตใหม่ เป็นการหวนกลับมาใช้ชีวิตแบบดั้งเดิมของไทย จะทำให้บ้านเมืองและตัวเราหลุดพ้นจากความทุกข์และมีความสุขในที่สุด และสังคีต พิริยะรังสรรค์ (2541) เสริมว่า เป็นระบบเศรษฐกิจที่ไม่ใช้เงินเป็นแรงจูงใจ แต่จะถูกกำกับด้วยคุณธรรม และวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย นอกจากนี้ ประเวศ วะสี (2540) ยังเพิ่มเติมว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นการเปลี่ยนแปลงจิตใจ ลดความโลภมาเป็นความพอใจ มีความสุขสงบ ไม่เป็นทาสของเงิน เป็นการเชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม จิตใจ มนุษย์ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ชยาพร วัฒนศิริ (2550) กล่าวว่า การที่จะสามารถบรรลุความสำเร็จโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงนั้น มีหลักอันเป็นพื้นฐาน 3 ประการ ได้แก่

1. ความมีเหตุผลในการดำเนินชีวิต ประกอบอาชีพจ้บจ่ายใช้สอย
2. มีความพอดี พอประมาณ ที่เหมาะที่ควรสมฐานะของตน
3. มีภูมิคุ้มกัน ในอันที่จะรักษากาย วาจาใจ ให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมดี เพื่อเป็นเกราะป้องกัน

ความชั่วมิให้เข้ามาใกล้ทำลาย

และ 2 เงื่อนไขได้แก่ การมีความรู้คู่คุณธรรม

หลักการพึ่งตนเองตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง สิ้น พันธุ์พินิจ (2550) ได้เขียนบทความเรื่อง กลยุทธ์การส่งเสริมการเกษตรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สำหรับเกษตรกรรายย่อย ภาคตะวันตกของประเทศไทย ในเอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยประจำปี 2550 ณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ว่า หลักการพึ่งตนเองตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย

1) **พึ่งตนเองทางจิตใจ** “...บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี คือ หนักแน่นมั่นคงในสุจริตธรรมและความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่จนสำเร็จ ทั้งต้องมีกุศโลบายหรือวิธีการอันแยบยลในการปฏิบัติงานประกอบพร้อมกันด้วย จึงจะสัมฤทธิ์ผลที่แน่นอน และบังเกิดผลประโยชน์อันยั่งยืนแก่ตนเองและแผ่นดิน...”

2) **พึ่งตนเองทางสังคม** “...เพื่อให้งานรุดหน้าไปพร้อมเพรียงกันไม่ลดหลั่น จึงขอให้ทุกคนพยายามที่จะทำงานในหน้าที่อย่างเต็มที่ และให้มีการประชาสัมพันธ์กันให้ดี เพื่อให้งานทั้งหมดเป็นงานที่เกื้อหนุนสนับสนุนกัน...”

3) **พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ** ส่งเสริมให้มีการนำเอาศักยภาพของผู้คนในท้องถิ่น สามารถแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติหรือวัสดุในท้องถิ่นมีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศได้อย่างดียิ่ง สิ่งดีคือ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมีมากมายในประเทศ

4) **พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี** “...จุดประสงค์ของคุณ์การศึกษา คือ เป็นสถานที่สำหรับค้นคว้าวิจัยในท้องที่ เพราะว่าแต่ละท้องที่สภาพพ่นฟ้าอากาศและประชาชนในท้องที่ต่างๆ กัน ก็มีลักษณะแตกต่างกันมากเหมือนเดิม...”

5) **พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ** ความสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น กล่าวคือ แม้ไม่มีเงินก็ยังมีข้าว ปลา ผัก ผลไม้ ในท้องถื่นของตนเองเพื่อยังชีพ และสามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระดับมหภาคต่อไปด้วย

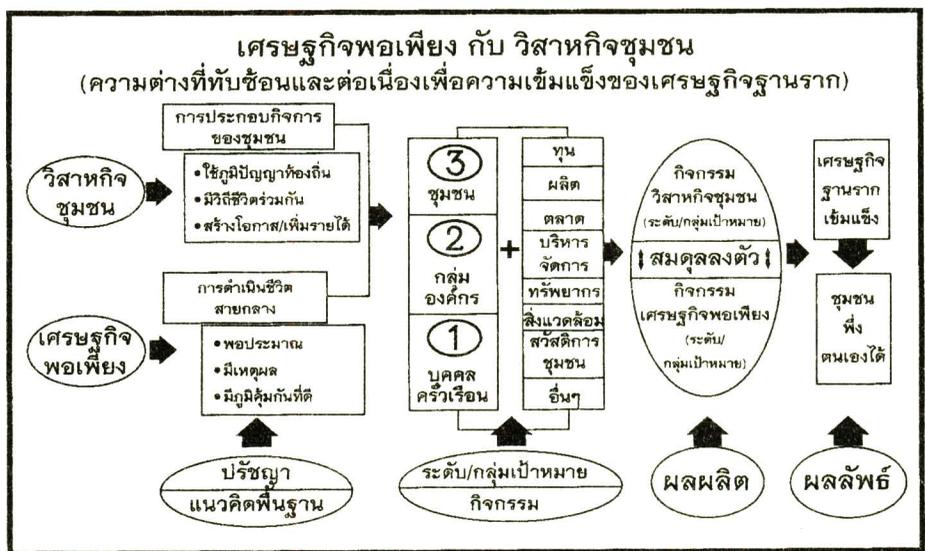
3. เศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนเป็นกิจการดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกัน และรวมตัวกันประกอบกิจกรรมของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการหรือการอื่นๆ เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน การที่จะดำเนินการดังกล่าวเพื่อสามารถตอบสนองต่อชุมชนได้นั้น เสรี พงศ์พิศ (2546) เห็นว่ามีความสอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1) ทางสายกลาง เป็นหลักของการทำเศรษฐกิจเพื่อพออยู่พอกินและรู้จักพออย่างสมเหตุสมผล การผลิตของวิสาหกิจชุมชนต้องไม่ตั้งอยู่บนความโลภ ความอยากรวยแต่เป็นไปเพื่อให้ชีวิตอยู่ได้และมีคุณค่า

2) เป็นเรื่องประสิทธิภาพ เป็นการทำเศรษฐกิจที่ใช้หลักวิชาการและทรัพยากรอย่างสมเหตุสมผลที่ทำให้ธุรกิจของวิสาหกิจชุมชนอยู่ได้ เติบโตอย่างมั่นคงและยั่งยืน และตั้งอยู่บนความไม่ประมาท การมีสติและใช้เหตุผล ย่อมเป็นหลักประกันว่า สมาชิกและชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่เดือนร้อนหรือสามารถพึ่งตนเองได้ดี

3) คุณธรรม เป็นหลักของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ที่อยู่ด้วยความรักสามัคคีและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความเมตตา ความเอื้ออาทร ร่วมแรงร่วมใจเพื่อประกอบอาชีพต่างๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ ประโยชน์ที่เกิดขึ้นมีทั้งรายได้ และประโยชน์ในมิติอื่นๆ ได้แก่ การสร้างความมั่นคงให้แก่ครอบครัว ชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภาพที่ 2.3 แผนภาพแสดงเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชน

4. กลุ่มและการพัฒนากลุ่ม

วิสาหกิจชุมชนก็คือคนในชนบทที่มารวมกันเพื่อดำเนินกิจกรรมตามวัตถุประสงค์ซึ่งมีลักษณะและธรรมชาติเช่นเดียวกับกลุ่ม ในเรื่องนี้จะได้กล่าวถึงเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม ความจำเป็นในการเสริมสร้างกลุ่ม กระบวนการเสริมสร้างและพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่ม และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกลุ่ม เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยมีรายละเอียดของแต่ละเรื่องดังนี้

4.1 แนวความคิดเกี่ยวกับกลุ่ม ในการพัฒนากลุ่มถือว่ามีบทบาทสำคัญ และถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนา อย่างไรก็ตาม กลุ่มได้ถูกนำมาอธิบายในหลายความหมายไม่ว่าจะเป็น

กลุ่มชาวบ้าน กลุ่มความสนใจต่างๆ องค์กรชาวบ้าน องค์กรชุมชน หรือองค์กรภาคประชาชน ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) ได้ศึกษาแนวคิดในเรื่องนี้จากทัศนะของนักวิชาการในแง่มุมต่างๆ และได้สรุปความหมายของคำดังกล่าวว่า มีความหมายคล้ายคลึงกัน โดยมีแนวคิดมาจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คนในสังคม และมารวมกันเป็นเพื่อน เป็นคนร่วมคิด ร่วมทำ เพื่อการพัฒนาและสร้างสรรค์ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม และมาจากแนวคิดของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของมนุษย์ ที่จะดำรงอยู่ในฐานะของสัตว์สังคมที่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัย และสร้างวัฒนธรรมสถาบันทางสังคมร่วมกัน

พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์ (2517) ได้สรุปความหมายและองค์ประกอบที่สำคัญของกลุ่มไว้ดังนี้

1) คนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งไม่จำกัดในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา และเพศ มารวมกัน หรือมาปรึกษาหารือกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อที่จะแก้ไขหรือขจัดข้อขัดข้องในเรื่องนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ให้หมดไป หรือให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของตนเองที่มีจุดมุ่งหมายเอาไว้

2) ความสนใจร่วมกันนี้มักจะแสดงออกได้ชัดเจน จากวัตถุประสงค์ของกลุ่ม กลุ่มทุกกลุ่มนี้ตั้งขึ้นมาจะต้องมีวัตถุประสงค์ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สมาชิกทุกคนต้องการจะให้บรรลุ ความสนใจร่วมกันนี้จะเป็แรงดึงดูดให้สมาชิกรวมกลุ่มกัน เพื่อได้รับผลประโยชน์จากความสนใจนั้นๆ ถ้าหากกลุ่มไม่สามารถดำเนินไปสู่วัตถุประสงค์ได้ กลุ่มก็จะเริ่มสลายตัวแตกแยก

3) การปฏิบัติต่อกัน องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดก็คือ สมาชิกภายในกลุ่มนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์เป็นพิเศษ และมีปฏิริยาโต้ตอบซึ่งกันและกันมากกว่าที่จะมีต่อบุคคลภายนอกกลุ่ม

ลิน สือสวน (2530) ได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับลักษณะที่สำคัญของกลุ่ม หรือองค์กรภาคประชาชนไว้ 6 ประการ ได้แก่

1) ความสามารถปกป้องผลประโยชน์ แก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของสมาชิกได้ และมีการกระจายผลอย่างเสมอภาค

2) ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ขององค์กรอย่างมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและอย่างมีจิตสำนึกร่วมกัน

3) องค์กรมีผู้นำที่ดี สามารถแสดงบทบาทได้อย่างเหมาะสม

4) องค์กรมีความสามารถในการทำงานอย่างเป็นระบบ มีบทบาทในการตัดสินใจกำหนดเป้าหมายที่เหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากร และความสามารถของคนในชุมชน

5) องค์กรสามารถควบคุมปัจจัยต่างๆ ภายในชุมชน และสภาพแวดล้อมพื้นฐานขององค์กรให้เป็นที่ไปตามที่พึงประสงค์

6) องค์กรมีการปรับตัวให้บรรลุจุดมุ่งหมาย รักษาความมั่นคง และพัฒนาองค์กรให้เจริญต่อไปได้

4.2 ความจำเป็นในการเสริมสร้างกลุ่ม กลุ่มองค์กรมีความจำเป็นต่อสังคมของผู้คนที่อยู่ร่วมกันอย่างสันติ ถ้ากลุ่มมีความเข้มแข็งจะเป็นเครื่องมือนำพาผู้คนไปสู่จุดหมายที่วางไว้ ช่วยบรรเทาความทุกข์หรือสภาพปัญหาที่แต่ละบุคคลเผชิญอยู่ ซึ่งบางครั้งไม่สามารถแก้ได้ด้วยตัวเอง

หรือครอบครัว วรจนา วงศ์มหาชัย (2535) กล่าวถึงความจำเป็นที่ต้องมีการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์การประชาชนที่น่าสนใจไว้ 2 ประเด็น ได้แก่

4.2.1 การพัฒนาที่มุ่งเน้นตัวประชาชน จำเป็นต้องอาศัยการจัดตั้งองค์การประชาชนแบบมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น และพึ่งพากันระหว่างสมาชิกในเรื่องนี้ สันติสุข เทศประสิทธิ์ (2534) กล่าวว่า การพัฒนาจะต้องเป็นแบบกลุ่ม ชาวบ้านจะต้องมีการอยู่รวมกันในรูปแบบหนึ่ง ซึ่งทำให้เกิดพลังหรืออำนาจในการต่อรองกับสถาบันภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับ บัณฑิต อ่อนคำ และวิริยะ น้อยวงศ์ (2533) ที่กล่าวว่า การรวมกลุ่มเกษตรกรเป็นสิ่งจำเป็นในกระบวนการพัฒนาชนบทที่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากถ้าหากไม่มีกลุ่มเกษตรกรแล้ว อำนาจต่อรองทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของเกษตรกรก็จะไม่มีอำนาจต่อรองในเรื่องต่างๆ

4.2.2 การจัดตั้งองค์การประชาชน จะทำให้ประชาชนสามารถวางแผนได้ อย่างเป็นระบบในการสนองความต้องการพื้นฐาน

ผลที่เกิดจากการรวมพลังของการรวมกลุ่มที่ถูกต้อง จิตติ มงคลชัยอรุณญา (ม.ป.ป.) อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) กล่าวว่า ทุกคนที่เข้ามารวมกันต่างก็จะมีความรู้ ความสามารถเพิ่มมากขึ้น โดยได้จากการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ระหว่างกันและกันและระหว่างการทำงาน เกิดการเพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหา โดยการใช้ปัจจัยของกลุ่ม เช่น การใช้เงินกู้ยืมจากกลุ่มออมทรัพย์ไปลงทุน ในขณะที่ตนเองไม่มีเงินมากพอสำหรับการลงทุนดังกล่าว และประการสุดท้าย อำนาจหรือพลังแฝงที่เกิดจากการรวมตัวกัน ทำให้บุคคลภายนอกเกิดความเกรงใจไม่กล้าที่จะเอารัดเอาเปรียบกลุ่มหรือสมาชิก เช่น พอค้ำกับกลุ่มเกษตรกร

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) ได้สรุป จากการศึกษาถึงแนวคิดและความจำเป็นในการเสริมสร้างกลุ่ม หรือองค์การประชาชนว่า ในช่วงแรกกลุ่มอาจเป็นไปเพื่อการแลกเปลี่ยน เพิ่มพูนความรู้หรือประสบการณ์ระหว่างบุคคลที่เข้ามารวมกลุ่ม ต่อมาการรวมกลุ่มเป็นปัจจัยสำคัญก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง เพื่อสร้างพลังในการต่อรองกับภายนอก หรือเพื่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

4.3 กระบวนการเสริมสร้างและพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่ม

กระบวนการเสริมสร้างและพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่ม ประกอบด้วยการก่อตั้ง การดำเนินการจนสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ตลอดจนการพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยแต่ละเรื่องมีรายละเอียดดังนี้

4.3.1 การเกิดกลุ่ม พจน์ ชุมศรี และ พรชุลี นิลวิเศษ (2538) ได้ลำดับขั้นตอนของการเกิดกลุ่มดังนี้

4.3.2 การเกิดจิตสำนึก จิตสำนึกที่ว่าอาจเกิดจากความต้องการที่แท้จริง หรือการกระตุ้นชี้แนะจากเจ้าหน้าที่นักพัฒนา เพื่อให้เกิดเป็นความต้องการ และพัฒนาไปเป็นเจตคติที่ดีต่อการรวมกลุ่ม เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

4.3.3 การรวมกลุ่ม เป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องหลังจากที่เกษตรกรเกิดจิตสำนึกร่วมกัน โดยต่างมองเห็นถึงผลประโยชน์ของการร่วมมือกันในรูปของกลุ่ม

4.3.4 การมีส่วนร่วมของสมาชิก สมาชิกกลุ่มต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ และดำเนินงานร่วมกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง สมาชิกต้องมีความรับผิดชอบร่วมกันในการดำเนินงานกลุ่ม

4.3.5 การดำเนินกิจกรรม เป็นขั้นตอนของการร่วมกันพิจารณาแผนการดำเนินงาน กำหนดขอบเขตความรับผิดชอบในระหว่างสมาชิก และดำเนินงานไปตามแผนและเป้าหมายที่กำหนดไว้

การเกิดกลุ่มในลำดับขั้นตอนดังกล่าวข้างต้น ต้องอาศัยการสนับสนุนที่ถูกต้องเหมาะสม จากเจ้าหน้าที่ ซึ่งมีหลายขั้นตอนที่สอดคล้องกับ จิตติ มงคลชัยอรัญญา (ม.ป.ป.) อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) ได้อธิบายกระบวนการและขั้นตอนในการจัดตั้ง และสนับสนุนการดำรงอยู่ของกลุ่ม ซึ่งจำแนกออกเป็น 5 กระบวนการ ได้แก่

1) การปลุกจิตสำนึก เป็นการทำให้สมาชิกเกิดความตระหนักว่ามีปัญหาที่เผชิญอยู่ และต้องการแก้ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ให้หมดไป

2) การรวมพลัง เมื่อสมาชิกเกิดความตระหนักอยากแก้ไขปัญหา จะมีการพบปะเพื่อ แลกเปลี่ยนหรือตกลงที่จะดำเนินการบางอย่างร่วมกัน ในขั้นตอนนี้อาจมีการเลือกผู้แทนหรือผู้นำในการประสานความคิดหรือทำกิจกรรมในทิศทางที่ได้ตกลงกันได้

3) การส่งเสริมความรู้ด้านเทคโนโลยี อาจเกิดได้จากสมาชิกแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน หรือการเชิญผู้ที่มีความรู้เหนือกว่า หรือวิทยากรจากภายในหรือภายนอกมาเป็นผู้ให้ความรู้ ซึ่งนำไปประยุกต์ใช้ที่จะปรับหรือแก้ไขปัญหา

4) การบริหารจัดการ การบริหารจัดการกลุ่มที่ดี ควรประกอบด้วยการทำบัญชี เพื่อสร้างหลักฐานให้สมาชิกเกิดความไว้วางใจ การบันทึกเหตุการณ์ ข้อตกลง หรือกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น เช่น บันทึกรายงานการประชุม บันทึกข้อตกลง การกำหนดกฎระเบียบ การประสานงานภายใน ซึ่งการบริหารจัดการที่ดีจะทำให้สมาชิกเข้าใจบทบาท ติดตามการทำงานเป็นระบบ การระดมทรัพยากรทั้งภายในและภายนอก

5) การสนับสนุน คือ การที่บุคคลภายนอกที่มีบทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาของกลุ่ม ให้การสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น วัสดุอุปกรณ์ ปัจจัยต่างๆ ทั้งวัตถุ สิ่งของ บุคลากร หรือแม้กระทั่งเงิน เพื่อให้กลุ่มมีศักยภาพสูงขึ้น แต่ในการสนับสนุนใดๆ นั้น ต้องตระหนักว่าไม่ไปทำลายอุดมการณ์ในการช่วยเหลือตัวเองของกลุ่ม

4.3.6 การดำเนินงานของกลุ่ม เมื่อกลุ่มได้กำเนิดขึ้นมาแล้วและยังคงเป็นกลุ่มอยู่ ต้องมีการดำเนินกิจกรรมหรือดำเนินงาน เพื่อมุ่งสู่วัตถุประสงค์และสมาชิกเกิดความพึงพอใจในการทำงานร่วมกัน จิตติ มงคลชัยอรัญญา (ม.ป.ป.) อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ(2543) กล่าวว่า องค์ประกอบที่ทำให้การดำเนินงานกลุ่มบรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ มีดังนี้

- 1) วัตถุประสงค์ของกลุ่ม
- 2) ข้อตกลงร่วมกันหรือกฎระเบียบข้อตกลง
- 3) แผน
- 4) การดำเนินงานตามแผน
- 5) การพัฒนาผู้นำและสมาชิก
- 6) การประเมินผลโดยกลุ่มและสมาชิกกลุ่ม
- 7) การขยายผล เช่น การรับสมาชิกเพิ่ม การขยายกิจกรรม การสร้างเครือข่าย

เป็นต้น

4.3.7 การพัฒนากลุ่ม กรมส่งเสริมการเกษตร (2541) ระบุว่า การพัฒนาของกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพ คือ ความสามารถของกลุ่มที่จะตอบสนองความต้องการของสมาชิกและบรรลุเป้าหมายของกลุ่มในขณะเดียวกัน ดังนั้นการจะเข้าใจสถานการณ์ของกลุ่มในระยะหนึ่งระยะใดต้องพิจารณาองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1) ผู้นำกลุ่ม หมายถึง บุคคลที่มีบทบาทชัดเจนในกลุ่มที่จะทำหน้าที่เป็นวิทยากรที่เลี้ยง นักพัฒนาเป็นผู้ประสานงานเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนด ผู้นำต้องสามารถแสดงบทบาทได้อย่างเหมาะสมกับขั้นตอนการพัฒนา กลุ่ม สถานการณ์ของกลุ่มในขณะนั้นและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกส่วนมาก

2) สมาชิกกลุ่ม หมายถึง บุคคลที่มีบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบในกิจกรรมของกลุ่ม แสดงพฤติกรรมให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ ความสัมพันธ์ของบุคคลในกลุ่มและงานหรือกิจกรรมของกลุ่ม ตามความพอใจ ความสามารถ และอุทิศตนเองให้กับเป้าหมายของกลุ่ม

3) จุดมุ่งหมายของกลุ่ม คือ สิ่งที่สมาชิกส่วนใหญ่เข้าใจตรงกันว่าความสำเร็จที่คนในกลุ่มต้องการให้เกิดขึ้นภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้ จุดมุ่งหมายของกลุ่มที่ดีคือ จุดมุ่งหมายที่กลุ่มสมาชิกพอใจ เชื่อมมั่นว่ากลุ่มจะทำได้สำเร็จ และสอดคล้องกับแรงจูงใจของตนในการเข้าเป็นสมาชิก

4) กฎเกณฑ์ คือ เครื่องมือที่ใช้สร้างความสัมพันธ์และการปฏิบัติตนระหว่างบุคคลในกลุ่มที่สมาชิกเข้าใจตรงกัน และถือเป็นระเบียบข้อบังคับเหมือนกัน กฎระเบียบที่ดีคือระเบียบข้อบังคับที่สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนดขึ้น ยอมรับ และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

5) กิจกรรมและแผนงาน คือ สิ่งที่สมาชิกกลุ่มกำหนดขึ้นในรูปของงานที่กลุ่มจะต้องทำเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม และก่อให้เกิดความพอใจในกลุ่มสมาชิก

6) การสื่อสาร คือ การติดต่อแลกเปลี่ยนข่าวสารกันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มในทุกรูปแบบ จนเกิดความเข้าใจกันในกลุ่มสมาชิก

7) ผลประโยชน์ คือ สิ่งที่สมาชิกกลุ่มได้รับในรูปแบบต่างกัน และก่อให้เกิดความพึงพอใจจากสิ่งที่ได้รับทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยจะต้องมีการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

4.4 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกลุ่ม เมื่อกลุ่มได้รับการส่งเสริมหรือจัดตั้งแล้ว การที่จะทำให้กลุ่มดังกล่าวยังคงดำรงอยู่เพื่อทำหน้าที่ตามวัตถุประสงค์ และสามารถพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งนั้นได้มีการศึกษาจำนวนมาก สมพันธ์ เตชะอธิก (2540) ได้อธิบายว่า การที่จะให้องค์กรชาวบ้านมีความเข้มแข็ง ต้องมีการพัฒนาแนวคิดและกิจกรรมในด้านต่างๆ ได้แก่

1) ด้านการเมือง กลุ่ม/องค์กรชุมชนต้องสามารถสร้างอำนาจการต่อรองในการแสวงหาทรัพยากรจากภาครัฐและภายนอกกลุ่มได้ เช่น การสนับสนุนงบประมาณ บุคลากร วิชาการ ข้อมูลและเทคโนโลยีต่างๆ

2) ด้านเศรษฐกิจ ต้องเสริมสร้างกิจกรรมที่ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้

3) ด้านสังคมวัฒนธรรม ต้องสามารถนำเอาวัฒนธรรม ประเพณี การช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาเกาะเกี่ยวรวมตัวให้เหนียวแน่นขึ้น เช่น ประเพณีลงแขกทำนารวม

4) ด้านการบริหารจัดการ ต้องมีระบบบริหารจัดการกลุ่มที่ดี เช่น การกำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ การจัดการองค์กรมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ มีการจัดทำแผนปฏิบัติงานร่วมกัน มีระบบบันทึกการประชุมและระบบบัญชีที่ดีสามารถตรวจสอบได้

นอกจากนี้ พิมาณ วงศ์อภัย (2533) อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2543) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ส่งเสริมให้องค์กรประชาชนสามารถพึ่งพาตนเอง: ศึกษากรณีศูนย์บริการสมาชิกนิคมสร้างตนเองโนนสัง อำเภอโนนสัง จังหวัดอุดรธานี พบว่า ปัจจัยที่ส่งเสริมให้องค์กรประชาชนพึ่งพาตนเองได้ ประกอบด้วย

1) ผู้นำหรือกรรมการ ในด้านลักษณะของผู้นำของฝ่ายบริหาร เช่น ความตั้งใจจริง ความซื่อสัตย์ และการยอมรับความคิดเห็นของสมาชิก บทบาทการทำงาน เช่น การให้ข้อมูลข่าวสาร เป็นที่ปรึกษาแก่สมาชิก ตลอดจนความสามารถในการชักนำผู้อื่น และในการทำงานต้องเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ

2) การบริหารศูนย์บริการสมาชิกนิคมฯ ในการจัดโครงสร้างการทำงาน การสร้างเครือข่าย ระบบการสรรหากรรมการ การวางข้อกำหนดระเบียบต่างๆ เกิดจากการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง หาทางแก้ไขปัญหาร่วมกันระหว่างกรรมการและสมาชิกอย่างซ้ำๆ ต่อเนื่อง องค์กรแต่ละส่วนล้วนช่วยส่งเสริมระบบการบริหาร จึงทำให้แบบแผนต่างๆ ค่อนข้างรัดกุมและมีประสิทธิภาพ

3) สมาชิกศูนย์บริการสมาชิกนิคมฯ สมาชิกส่วนใหญ่มีทัศนคติและเข้าใจวัตถุประสงค์ของศูนย์ในระดับดี อาจมีปัญหาบ้างในพื้นที่ห่างไกลซึ่งได้รับรู้ข่าวสารน้อย และสมาชิกต้องเข้ามามีส่วนร่วมคิดค้นปัญหา วางแผนและดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ

4) กระบวนการกลุ่ม สมาชิกส่วนใหญ่เข้าร่วมกลุ่มเพราะต้องการทำงานกลุ่มมากกว่า จะหวังรับผลประโยชน์ การสรุปบทเรียนของกลุ่มที่ผ่านมาในอดีตนั้น กรรมการกลุ่มต่างๆ มีการปฏิบัติทั้งระดับศูนย์บริการสมาชิกนิคมฯ และหมู่บ้านสาขาอย่างสม่ำเสมอ

5) สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ในชุมชนพื้นที่ซึ่งอยู่ระหว่างภูเขา การกระจายของฝนไม่ดี ผลผลิตทางเกษตรบางปีตกต่ำ ทำให้สมาชิกส่วนใหญ่มีฐานะ

ยากจน สภาพดังกล่าวเป็นแรงผลักดันให้สมาชิกต้องรวมตัวเพื่อช่วยเหลือกันและกัน ส่วนสภาพ การเมืองในชุมชน ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในหมู่บ้าน ส่วนมากมีจิตสำนึกที่ดีในงาน พัฒนา ประกอบกับความสัมพันธ์ทางสังคมมีลักษณะเป็นเครือญาติ มีส่วนทำให้งานกลุ่มมีความเป็น ไปได้สูง

6) นักพัฒนา แนวคิดและความจริงใจในการทำงานพัฒนาของเจ้าหน้าที่ ประกอบกับ วิธีทำงานที่เหมาะสม ซึ่งเกิดจากประสบการณ์การใช้ชีวิตร่วมกับชาวบ้านและการจากหน่วยงานที่ สังกัด

7) องค์กรที่สนับสนุน มีความยืดหยุ่นในด้านเวลา และงบประมาณสูง ทั้งให้อิสระแก่ ผู้ปฏิบัติงานภาคสนามอย่างเต็มที่ในการดูแลความพร้อมของกลุ่มเป้าหมาย

8) พนักงานศูนย์บริการสมาชิกนิคมฯ ทำงานด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต มีจิตใจรักงาน พัฒนามากกว่าการทำงานเพื่อหวังเพียงค่าตอบแทน

พิมาน วงศ์อภัย (2533) อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2543) ยังได้กล่าวถึง องค์ประกอบของกลุ่มและสมาชิกที่ทำให้กลุ่มทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพว่า สมาชิกควรยึดมั่นใน อุดมการณ์ของกลุ่มโดยพยายามปฏิบัติหน้าที่ของแต่ละคนจนสุดความสามารถ เพื่อให้กลุ่มปฏิบัติ หน้าที่จนบรรลุอุดมการณ์ที่กำหนดไว้ โดยที่แต่ละคนมีความรู้สึกว่ามีสมาชิกร่วมกันมีความสำคัญต่อ กลุ่มเท่าเทียมกัน สมาชิกมีความรักดีต่อกัน ซึ่งแสดงออกโดยสมาชิกมีความซื่อตรงต่อกัน สมาชิก ได้ช่วยกันกำหนดวัตถุประสงค์ของกลุ่มร่วมกันเพื่อสนองความต้องการของแต่ละคน สมาชิกมีความ ไว้วางใจกัน สมาชิกมีความสามารถที่จะทำงานเป็นกลุ่มโดยสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้เป็น อย่างดี ไม่ว่าจะมิบทบาทเป็นผู้นำหรือสมาชิกในกลุ่มก็ตาม สมาชิกเชื่อในความสามารถของเพื่อน สมาชิกว่าสามารถทำสิ่งที่เป็นไปได้ให้สำเร็จได้ สิ่งนี้จะเป็นแรงกระตุ้นให้สมาชิกพัฒนาตนเอง สมาชิกพร้อมจะช่วยเหลือกันเสมอเมื่อถึงคราวจำเป็น สมาชิกจะพยายามช่วยเหลือเพื่อนจนสามารถ ปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้ สมาชิกมีความมั่นใจในการตัดสินใจด้วยตนเอง กลุ่มมี บรรยากาศที่มีลักษณะให้ความสนับสนุนสมาชิกโดยเปิดโอกาสให้สมาชิกยอมรับข้อเสนอแนะ คำ วิวิจารณ์ ข้อมูล และการติชมซึ่งกันและกัน แล้วร่วมพิจารณาให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมของกลุ่ม กลุ่มพยายามช่วยให้สมาชิกแต่ละคนพัฒนาตนเอง เช่น ให้สมาชิกมีโอกาสได้รับการฝึกอบรมเกี่ยว กับการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม

5. การบริหารและการจัดการ

Courtland et al. (1993) อ้างถึงในกิ่งพร ทองใบ (2545) ได้ให้ความหมายของคำว่า “การ บริหาร” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า administration ซึ่งหมายถึงกระบวนการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย ขององค์การด้วยการวางแผนการจัดองค์การ การนำและการควบคุมมนุษย์ สภาพทางกายภาพ การ เงิน สารสนเทศและทรัพยากรอื่นขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล ส่วนคำว่า “การ จัดการ” มาจากคำภาษาอังกฤษว่า management หมายถึง การนำนโยบายที่กำหนดไว้มาวางแผน

และดำเนินการให้บรรลุผล ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การบริหารเป็นการดำเนินการเกี่ยวกับนโยบาย ส่วนการจัดการเป็นการนำนโยบายไปปฏิบัติ ดังนั้นเมื่อนำคำทั้งสองมารวมกัน จึงน่าจะมี ความหมาย ถึงการกำหนดนโยบายและแปลงนโยบายไปสู่การวางแผนปฏิบัติงาน และการดำเนินงานให้บรรลุ วัตถุประสงค์

5.1 หน้าที่ทางการจัดการ จากแนวคิดเกี่ยวกับความหมายดังกล่าว ผู้ที่เกี่ยวข้อง กับการบริหารจัดการจะต้องมีการกำหนดแนวความคิดอย่างมีหลักการ เพื่อก่อให้เกิดความสำเร็จ ในการดำเนินงาน นับตั้งแต่การกำหนดวิสัยทัศน์คือ ภาพหรือสิ่งที่ต้องการอยากให้เกิดในอนาคตบน พื้นฐานแห่งความจริง ภารกิจคือ ภาระหน้าที่ตามเจตนาที่กระทำให้อนาคตเป็นไปตามที่ตั้งใจ และเป้าหมายคือ ผลลัพธ์สุดท้ายที่บรรลุถึงภายในกรอบเวลาที่กำหนด ซึ่งเป็นผลจากวัตถุประสงค์ ที่กำหนดไว้ การที่จะบรรลุเป้าหมายนั้นจำเป็นต้องมีการปฏิบัติอย่างเป็นระบบขั้นตอน กึ่งพร ทองไบ(2545) กล่าวว่าหน้าที่การบริหารได้ถูกกำหนดครั้งแรกตั้งแต่ปี ค.ศ.1916 หรืออาจเรียกอีก อย่างหนึ่งว่า หน้าที่ทางการจัดการ ซึ่งประกอบด้วยการจัดการแต่ละหน้าที่ ได้แก่

5.1.1 การวางแผน (planning) เป็นการกำหนดเป้าหมาย และวิธีการดำเนินการ ให้บรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งไว้ ซึ่งการวางแผนนักบริหารจะต้องใช้วิสัยทัศน์ในการพิจารณา พร้อม กำหนดทางเลือกในการดำเนินการที่เหมาะสม การวางแผนที่ดีจำเป็นต้องมีการกระจายอำนาจให้ผู้ เกี่ยวข้องในระดับต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วม

5.1.2 การจัดองค์การ (organizing) เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการจัดโครงสร้าง การออกแบบงาน การกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างคน งาน และทรัพยากรทางการบริหารอื่นๆ ให้ สามารถดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

5.1.3 การนำ (leading) เป็นกระบวนการในการใช้อิทธิพลและแรงจูงใจบุคคล อื่น ให้ทำงานเพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ

5.1.4 การควบคุม (controlling) เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการกำหนด มาตรฐาน เพื่อใช้ตรวจสอบความก้าวหน้าในการดำเนินงาน วัดผลการดำเนินงานได้ว่า ได้ดำเนินการ ตามวัตถุประสงค์หรือไม่ และการแก้ไขผลการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามมาตรฐาน

5.2 กระบวนการบริหาร ในปี ค.ศ.1936 Gulick อ้างถึงในอุทัย เลหาวิเชียร (2540) ได้เสนอรูปแบบกระบวนการบริหารที่เรียกว่า POSDCoRB และอธิบายความหมายในแต่ละเรื่องไว้ ดังนี้

5.2.1 Planning (P) หมายถึง กระบวนการวางแผน หรือวางโครงการว่า มีงาน อะไรบ้างที่จะต้องปฏิบัติตามลำดับของเงื่อนไขเวลา มีการกำหนดแนวทางของการปฏิบัติไว้ พร้อมกับ วัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการ หรือกิจกรรมนั้นๆ

5.2.2 Organizing (O) หมายถึง กระบวนการจัดรูปองค์การ หรือเค้าโครงของ การบริหาร โดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานย่อยๆ หรืออาจจะเป็นอำนาจหน้าที่ของตำแหน่ง ต่างๆ ในหน่วยงานให้ชัดเจน พร้อมกับกำหนดลักษณะและวิธีการติดต่อกันให้สัมพันธ์กันตามลำดับ

ชั้นแห่งอำนาจหน้าที่สูงต่ำลดหลั่นกันลงไป โดยที่ทุกตำแหน่งงานจะมีความสัมพันธ์กันในสายการบังคับบัญชาอย่างเห็นได้ชัดเจน

5.2.3 Staffing (S) หมายถึง กระบวนการเกี่ยวกับการจัดกลุ่มบุคคล หรือเจ้าหน้าที่ ตลอดจนบุคลากรทุกประเภทของหน่วยงาน การบริหารบุคคลดังกล่าวจะเริ่มจากการสรรหาบุคคลเข้ามาทำงาน การบรรจุแต่งตั้ง การฝึกอบรม และพัฒนาบุคคลที่บรรจุแต่งตั้งไว้แล้ว การบำรุงขวัญ การเลื่อนขั้น ลดขั้น ให้ออก ปลดออก และไล่ออก เพื่อให้สภาพการทำงานเป็นไปด้วยดีมีประสิทธิภาพ

5.2.4 Directing (D) หมายถึง กระบวนการวินิจฉัยสั่งการหลังจากที่ได้มีการวิเคราะห์โครงการโดยรอบคอบแล้วว่ามีเตรียมคนอย่างไร จัดรูปงานอย่างไร รวมทั้งการติดตามดูแลให้มีการปฏิบัติตามคำสั่งนั้นๆ

5.2.5 Coordinating (Co) หมายถึง กระบวนการประสานงาน หรือสื่อสัมพันธ์ภายในหน่วยงาน ดังได้กล่าวมาแล้วในการจัดองค์การ ว่ามีการจัดแบ่งสายงานการบังคับบัญชาอย่างไรบ้าง การประสานงานจะเป็นการประสานในสายงานดังกล่าว เพื่อก่อให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพ ไม่มีการทำงานที่ซ้ำซ้อนและเกิดความขัดแย้งกัน และการบริหารในลักษณะนี้ เพื่อให้ทุกหน่วยงานทำงานประสานกลมเกลียวกัน เพื่อวัตถุประสงค์หลักของหน่วยงาน

5.2.6 Reporting (R) หมายถึง การเสนอรายงานการทำงานต่างๆ ในสายงานการบังคับบัญชาให้ทราบโดยตลอดสายงานการบริหาร เช่น การเสนอรายงานผลการดำเนินงานส่งเสริมของเกษตรจังหวัดที่รับนโยบายจากกรมไปปฏิบัติ เมื่อปฏิบัติงานแล้วก็จะรายงานผลการปฏิบัติดังกล่าวจากจังหวัดไปยังกรม เป็นต้น โดยการผ่านสายงาน เพื่อให้ผู้บังคับบัญชาได้ทราบความก้าวหน้าของงานทุกระยะ สะดวกแก่การประสานงานกันภายในหน่วยงานเดียวกันและกับหน่วยงานอื่นๆ ซึ่งจะเป็นการทำให้การทำงานเกิดความรอบคอบ มีหลักฐาน และเป็นการสร้างความเข้าใจอันดีร่วมกัน และเป็นการบำรุงขวัญของบุคลากรในการทำงานควบคู่กันไปด้วย

5.2.7 Budgeting (B) หมายถึง กระบวนการจัดทำงบประมาณ การวางแผนการใช้จ่ายเงินงบประมาณ การจัดทำบัญชี และการควบคุม

5.3 การบริหารเชิงกลยุทธ์ ในปัจจุบันสภาวะแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่เรียกว่า โลกาภิวัตน์ เพื่อให้การดำเนินงานของกลุ่มองค์กรบรรลุเป้าหมาย จึงได้มีการนำกลยุทธ์มาใช้ในการบริหารงาน

5.3.1 ความหมาย กิ่งพร ทองใบ (2545) กล่าวว่า กลยุทธ์ ยุทธศาสตร์ หรือยุทธวิธี (strategy) เป็นคำที่มีความหมายเหมือนกันขึ้นอยู่กับหน่วยงานหรือองค์การที่นำไปใช้ และได้ให้ความหมายว่า เป็นแผนระยะยาวขององค์การที่กำหนดขึ้น โดยอาศัยการประเมินสภาวะแวดล้อมขององค์การ เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ส่วนการบริหารเชิงกลยุทธ์หรือการจัดการเชิงกลยุทธ์ เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันหรือถ้าอธิบายและตีความโดยละเอียดแล้วจะมีความหมายอย่างเดียวกัน อยู่ที่มุมมองหรือทัศนะของแต่ละบุคคล

ในทัศนะของ กิ่งพร ทองใบ (2545) เห็นว่า การจัดการเชิงกลยุทธ์ เป็นการวางแผนการดำเนินการ และการควบคุมในแนวทางเชิงกลยุทธ์ ซึ่งจะช่วยให้การบริหารงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล จุดเน้นของการจัดการเชิงกลยุทธ์มุ่งพิจารณาในแง่กระบวนการหรือหน้าที่ทางการจัดการ ได้แก่ การวางแผน การดำเนินการ หรือการนำแผนไปปฏิบัติ และการควบคุมในเชิงกลยุทธ์ กล่าวคือ การเลือกทางเลือกในการจัดการที่เหมาะสม โดยอาศัยการประเมินสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกในระยะยาว

ส่วนสมพงษ์ จ๋วยศิริ (2545) ได้ให้ความหมายการจัดการกลยุทธ์ว่า เป็นการจัดการที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนในกระบวนการของการจัดการธุรกิจ ซึ่งมีความครอบคลุมถึงการวิเคราะห์องค์ประกอบต่างๆ ของธุรกิจ การพิจารณาสถานการณ์ปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจ การตัดสินใจเชิงกลยุทธ์การนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ การควบคุมประเมินผล และการเปลี่ยนแปลงกลยุทธ์ตามความจำเป็น ธนชัย ยมจินดา (2548) อธิบายว่า การบริหารเชิงกลยุทธ์ หมายถึง แนวทางการดำเนินงานในแง่วิสัยทัศน์ พันธกิจ คุณค่า นโยบาย เป้าหมาย และแผนงานขององค์การ เพื่อกำกับและควบคุมการใช้ทรัพยากรที่จำกัดให้เกิดผลสูงสุด สามารถตอบสนองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่างๆ และเกิดความยั่งยืนในระยะยาว

5.3.2 ขั้นตอนการจัดการเชิงกลยุทธ์ อัจฉรา จันทรรณาย (2546) ได้มองขั้นตอนการจัดการเชิงกลยุทธ์ว่ามี 3 ขั้นตอน คือ การวางแผน การนำแผนไปปฏิบัติ การติดตามและประเมินผล รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 2.1 ดังนี้

ตารางที่ 2.1 ขั้นตอนการจัดการเชิงกลยุทธ์

ฐานของการวางแผน	ทิศทางขององค์การ	การวางแผน	การนำไปปฏิบัติ	การติดตามประเมินผล
ประเมินสถานะแวดล้อมภายนอก	วิสัยทัศน์ภารกิจ	แผนกลยุทธ์ แผนธุรกิจ	การมอบหมายงานแต่ละฝ่าย	ติดตามผล การดำเนินงาน
ประเมินผลการดำเนินงานขั้นต่างๆ	กลยุทธ์แห่งความสำเร็จ	แผนปฏิบัติการ โครงการ	การมอบหมายงานโครงการ	
ประเมินคุณภาพ	เป้าหมาย			
ประเมินคู่แข่ง				
ประเมินลูกค้า				
1. ปัจจุบันการดำเนินการของธุรกิจเป็นอย่างไร	2. ในอนาคตต้องการไปที่ใด	3. ทำอย่างไรถึงจะไปถึงจุดนั้น	4. ใครมีหน้าที่ทำอะไร	5. เราทำได้ตามที่ต้องการหรือไม่

ในขณะที่ กิ่งพร ทองใบ (2545) อธิบาย การจัดการเชิงกลยุทธ์เพื่อให้บรรลุภารกิจหลักมี 4 ขั้นตอน ได้แก่

1) การประเมินสถานะแวดล้อมภายนอกและภายในองค์กร สถานะแวดล้อมภายนอก ได้แก่ การวิเคราะห์โอกาสและอุปสรรคของสถานะแวดล้อมโดยทั่วไป และสถานะแวดล้อมของการทำงาน การประเมินสถานะแวดล้อมภายในองค์กร ได้แก่ การวิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อนของโครงสร้างองค์การ ระบบและระเบียบวิธีปฏิบัติงาน บรรยากาศการทำงาน และทรัพยากรการจัดการ ซึ่งการพิจารณาดังกล่าว รวมเรียกการวิเคราะห์ SWOT

2) ขั้นตอนการวางแผนกลยุทธ์ เป็นการพัฒนาแผนระยะยาวขององค์การบนรากฐานของการวิเคราะห์ SWOT ขั้นตอนนี้ประกอบด้วย การกำหนดวัตถุประสงค์ การระบุทิศทางหรือภารกิจหลัก การกำหนดเป้าหมาย การพัฒนากลยุทธ์ และการกำหนดนโยบาย

3) ขั้นตอนการดำเนินกลยุทธ์ เป็นการแปลงกลยุทธ์ที่กำหนดไว้ไปสู่การกระทำ โดยการวางแผนดำเนินงานตามรายละเอียด เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ในรูปของโครงการ แผนงานงบประมาณ และระเบียบวิธีปฏิบัติงาน

4) การควบคุมกลยุทธ์ เป็นการติดตามและประเมินผลการดำเนินกลยุทธ์ขององค์การ โดยเปรียบเทียบผลการปฏิบัติงานที่เกิดขึ้นจริงกับวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ ในขั้นตอนนี้จะประกอบด้วยการจัดตั้งมาตรฐาน การวัดผลการปฏิบัติงาน การเปรียบเทียบผลการปฏิบัติงานกับมาตรฐานและการดำเนินการแก้ไข

อนันต์ บุญสนอง (2548) กล่าวว่า สำหรับกรณีขององค์การที่มีการจัดตั้งแล้วมีการดำเนินการมาหลายปี โดยทั่วไปจะมีขั้นตอนของกระบวนการเพื่อการจัดการกลยุทธ์ ดังนี้

1) การประเมินผลการดำเนินงาน เพื่อทราบผลการดำเนินงานขององค์การที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร ในแง่ของการสร้างความพึงพอใจต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่างๆ

2) การประเมินสถานะแวดล้อม ทั้งสถานะแวดล้อมทั่วไปที่เป็นสภาพแวดล้อมขององค์การ และสภาพแวดล้อมภายในคือการดำเนินการด้านต่าง ๆ ของหน่วยงานหรือองค์การ

3) การวิเคราะห์ SWOT เป็นการวิเคราะห์เพื่อระบุปัจจัยในด้านจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัด

4) การวิเคราะห์กลยุทธ์ เป็นขั้นตอนการนำข้อมูลจากการวิเคราะห์ SWOT มากำหนดเป็นกลยุทธ์ในด้านต่างๆ

5) การนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติเป็นขั้นตอนที่เกี่ยวกับการพิจารณาด้านต่างๆ ได้แก่

1. โครงสร้างองค์การ สามารถรองรับพันธกิจและหรือกลยุทธ์ใหม่หรือไม่ อาจจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้าง เพื่อให้สอดคล้องกับพันธกิจและหรือกลยุทธ์

2. วัฒนธรรมองค์การ เป็นแบบแผนความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติของคนในองค์การที่สืบทอดกันมายาวนาน วัฒนธรรมในยุคใหม่ที่ช่วยให้องค์การบรรลุภารกิจและเป้าหมาย เช่น การพัฒนาการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง การบริหารการเปลี่ยนแปลง และการใช้กลยุทธ์เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ

3. ระบบควบคุม ได้แก่ การให้ความสำคัญกับมาตรวัดต่างๆ เพื่อยืนยันการดำเนินงานต่างๆ เป็นไปตามกรอบแผนและกลยุทธ์ที่กำหนดขึ้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นเกี่ยวกับหลักของการบริหารจัดการ ลัจจา บรรจงศิริและคณะ(2550) ได้นำหลักการบริหารจัดการดังกล่าวมาประยุกต์ใช้และกำหนดเป็นรูปแบบการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน และนำไปทดสอบ ผลการทดสอบพบว่าทำให้ศูนย์ข้าวชุมชนสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่มและทำให้ศูนย์ข้าวชุมชนมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็ง โดยรูปแบบประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

2.1 การกำหนดเป้าหมายและจัดทำองค์ประกอบตัวชี้วัดที่สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของศูนย์ข้าวชุมชน

2.2 การประเมินศูนย์ข้าวชุมชนก่อนการพัฒนาตามองค์ประกอบตัวชี้วัดที่จัดทำขึ้น เพื่อชี้ให้เห็นถึงสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของศูนย์ข้าวชุมชน

2.3 การจัดทำยุทธศาสตร์หรือแนวทางในการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน

2.4 การสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างศูนย์เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนของตนเอง

2.5 การจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน

2.6 การติดตามการดำเนินงานพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน

2.7 การประเมินศูนย์ข้าวชุมชนหลังการพัฒนา เพื่อประเมินผลการพัฒนาตามองค์ประกอบตัวชี้วัดและเปรียบเทียบผลที่เกิดภายหลังการพัฒนา

6. แผนชุมชน

กองวิจัยและพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร (2546) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับแผนชุมชน องค์ประกอบของการจัดทำแผนชุมชน และกระบวนการจัดทำแผนชุมชน ดังนี้

แผนชุมชน หมายถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนที่ชุมชนร่วมกันพัฒนาขึ้น โดยกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้เข้าใจ “ทุน” ของตนเอง และพบแนวทางในการพัฒนาทุนดังกล่าวไปสู่การพึ่งตนเอง แผนชุมชน ไม่ใช่โครงการที่สร้างขึ้นเพื่อของบประมาณโดยการประเมินปัญหาและความต้องการของชุมชน ทำโดยคนไม่กี่คนสองสามวันเสร็จ แต่เป็นการเรียนรู้ไปด้วย จัดทำแผนไปด้วย จึงเป็นกระบวนการที่ใช้เวลานานไม่น้อยกว่าครึ่งปี จากนั้นก็เรียนรู้ต่อไป คือ การนำแผนไปสู่การปฏิบัติทำให้เกิดผลต่อชีวิตชุมชน ทำให้ชุมชนพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเอง อันเป็นเป้าหมายของการทำแผนชุมชน

6.1 องค์ประกอบของการจัดทำแผนชุมชน มีดังนี้

- 1) ตำบล ที่มีขนาดพอเหมาะพอดีสำหรับการบริหารจัดการชีวิตชุมชน
- 2) คน ที่เกี่ยวข้องมีทั้งในหมู่บ้าน ในตำบล และจากภายนอก

3) เวทีการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ในลักษณะต่างๆทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

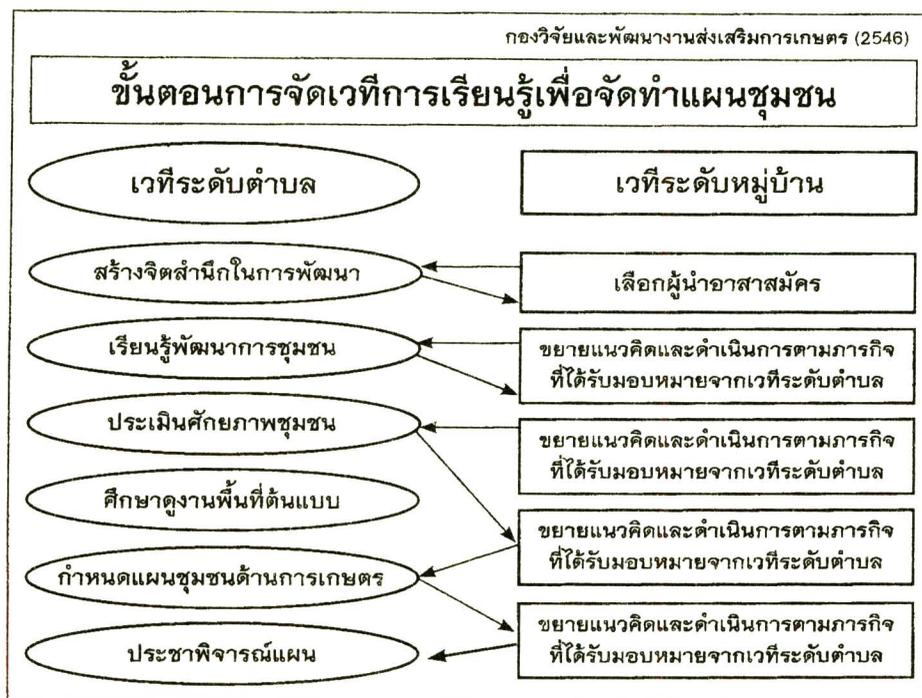
4) ข้อมูล สิ่งที่น่าสนใจชุมชนร่วมกันสำรวจ เก็บจากครอบครัวเอามารวมกันในระดับหมู่บ้าน แล้วนำไปรวมกันในระดับตำบล

5) เครื่องมือหรือวิธีการ วิธีการที่ชุมชนร่วมกันวิจัยตนเอง วิจัยชุมชน สำรวจข้อมูลเพื่อทำแผนชุมชน โดยมีเครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูลหลากหลาย เช่น แบบสรุปข้อมูลระดับหมู่บ้าน ตารางสรุปข้อมูลต่างๆ

6) แผนชุมชน/แผนแม่บทชุมชน/แผนชีวิตชุมชน เป็นกิจกรรมการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกันเพื่อจัดทำแผนขึ้นมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนของตนเองให้เป็นไปตามที่ต้องการและสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกันได้ โดยคนในชุมชนได้มาร่วมคิด ร่วมกำหนดแนวทาง และกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยยึดหลักการพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพาภายนอก ด้วยการคำนึงถึงศักยภาพ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก

6.2 กระบวนการจัดทำแผนชุมชน มีขั้นตอนดังนี้

- 1) ค้นหาอาสาสมัคร
- 2) สร้างจิตสำนึกร่วมและกระบวนการทัศนใหม่ของการพัฒนา
- 3) เรียนรู้พัฒนาการของชุมชน
- 4) ประเมินศักยภาพของชุมชน
- 5) ศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบ
- 6) กำหนดแผนชุมชนระดับตำบล
- 7) ประชาพิจารณ์แผนชุมชน
- 8) การดำเนินงานตามแผน
- 9) ติดตาม นิเทศ และประเมินผล

ภาพที่ 2.4 แผนภาพแสดงขั้นตอนการจัดเวทีการเรียนรู้เพื่อจัดทำแผนชุมชน

7. การมีส่วนร่วม

ในเรื่องนี้กล่าวถึง ความหมายของการมีส่วนร่วม กระบวนการมีส่วนร่วม ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยมีรายละเอียดดังนี้

7.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม ความหมายของการมีส่วนร่วม นักวิชาการแต่ละท่านได้มีการตีความและอธิบายไปตามความเข้าใจจากประสบการณ์ มุมมอง แง่คิดในมิติต่างๆ กัน ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526) อธิบายในลักษณะที่เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมของการพัฒนา ตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ ได้แก่ การวิจัย (ศึกษาชุมชน) การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตามและประเมินผล ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

กรรณิกา ชมดี (2544) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการคิด การพิจารณาตัดสินใจร่วมกันจนเป็นผลให้ได้ข้อสรุปและนำไปปฏิบัติอย่างเปิดเผยและเต็มใจ ปารีชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2543) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและได้สรุปอธิบายความหมายการมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนาว่า เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน จากแนวคิดการมีส่วนร่วมดังกล่าว จำเนียร ศิลปอาชา (2540) ได้อธิบายลักษณะการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการกระทำไปเพื่อนำไปสู่การวางแผนในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ตลอดจนมีส่วนร่วมในกระบวนการติดตามประเมินผล

7.2 กระบวนการมีส่วนร่วม ทศพล กฤตยพิสิฐ (2537) ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนา ซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพ มี 5 ขั้นตอน ดังนี้

7.2.1 การมีส่วนร่วมในขั้นการริเริ่มพัฒนา ซึ่งประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนตัดสินใจความต้องการของชุมชน และมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ

7.2.2 การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนพัฒนา โดยประชาชนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการ และแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากร และแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

7.2.3 การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินการพัฒนา โดยประชาชนเข้ามาร่วมสนับสนุน วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

7.2.4 การมีส่วนร่วมในขั้นการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา ทั้งประโยชน์อันพึงได้ และผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ

7.2.5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้น สำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด อาจประเมินในรูปของการประเมินย่อย ประเมินเป็นระยะ หรือประเมินผลรวม ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอด

7.3 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ณรงค์ มหรรณพ และดุสิต เวชกิจ (2534) ได้กล่าวถึง ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อองค์กรประชาชนในท้องถิ่น 7 ระดับ จากน้อยไปหามาก ดังนี้

ระดับที่ 1 ไม่มีส่วนร่วมเลย ประชาชนเข้ามาร่วมโครงการเพราะถูกบังคับ

ระดับที่ 2 มีส่วนร่วมน้อยมาก ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยการถูกล่อใจด้วยผลประโยชน์บางอย่าง

ระดับที่ 3 มีส่วนร่วมน้อย ประชาชนจะถูกชักชวนให้ความร่วมมือ เพราะการโฆษณาประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งพยายามชี้ให้เห็นถึงความดีของโครงการให้ประชาชนหลงเชื่อจนให้ความร่วมมือ

ระดับที่ 4 มีส่วนร่วมปานกลาง ประชาชนจะถูกเรียกประชุมแล้วสอบถาม หรือสัมภาษณ์ว่า มีปัญหาความต้องการอะไร และทางราชการจะเป็นผู้หาทางแก้ไขวางแผนการปฏิบัติให้

ระดับที่ 5 มีส่วนร่วมค่อนข้างสูง ประชาชนเริ่มเข้าไปมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการวางแผน และการดำเนินการบ้าง แต่การตัดสินใจยังเป็นของส่วนราชการ

ระดับที่ 6 มีส่วนร่วมสูง ประชาชนมีโอกาสในการให้คำปรึกษาหารืออย่างใกล้ชิด มีโอกาสในการตัดสินใจปัญหา และหาทางแก้ไขด้วยตนเอง จนกระทั่งมีสิทธิ์เสนอโครงการและเข้าร่วมปฏิบัติด้วย

ระดับที่ 7 มีส่วนร่วมในอุดมคติ ประชาชนจะเป็นหลักสำคัญของการตัดสินใจในทุกเรื่อง ตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การประเมินโครงการ

สรุปได้ว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนระดับต่าง ๆ ดังนี้
ระดับ 1 – 3 เริ่มจากไม่มีส่วนร่วมเลย จนถึงมีส่วนร่วมเล็กน้อย
ระดับ 4 – 6 มีส่วนร่วมปานกลาง จนถึงระดับสูง

ระดับ 7 เป็นการมีส่วนร่วมในอุดมคติ ถ้าประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมกับองค์กรประชาชนจนถึงระดับนี้ การดำเนินงานส่งเสริมย่อมจะบรรลุวัตถุประสงค์ได้โดยง่าย

7.4 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน พิมลรัตน์ ใจบุญลือ (2545) ได้รวบรวมผลงานทางวิชาการของ ปกรณ์ ปรียากร (2520) ชูเกียรติ ภัยลี (2536) และพงศ์พันธุ์ เขียรศิริ (2533) ที่ได้ศึกษาถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน และได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 3 ปัจจัย ดังนี้

7.4.1 ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ในสังคมชนบทประชาชนทั่วไปมักมีอาชีพที่คล้ายคลึงกันคือ อาชีพเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่จึงมีความสนใจในเรื่องการประกอบอาชีพ เรื่องการทำมาหากิน ดังนั้น ถ้าโครงการต่างๆ สามารถตอบสนองของความต้องการพื้นฐานของประชาชนในเรื่องการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพก็จะส่งผลให้เศรษฐกิจดีขึ้นและเป็นแรงจูงใจให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการต่างๆ มากขึ้น ดังแนวคิดและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่

1) ปัจจัยพื้นฐาน เช่น อาชีพ ขนาดของที่ดินถือครอง จำนวนแปลงที่ดินที่ถือครอง

2) ความคาดหวังว่าจะมีรายได้เพิ่มขึ้น

3) การได้รับผลประโยชน์ตอบแทนในสิ่งที่ได้ทำลงไป

4) ความต้องการได้รับวัสดุอุปกรณ์ในการผลิต

5) ความต้องการได้รับความช่วยเหลือทางด้านเงินทุน

6) ความต้องการได้รับความช่วยเหลือ

7.4.2 ปัจจัยทางด้านสังคม การที่บุคคลได้มีโอกาสพบปะสมาคมกับผู้อื่น ได้รับความเคารพนับถือ ได้รับเกียรติ ย่อมเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลนั้นมีความต้องการที่จะเข้าร่วมโครงการต่างๆ จากการศึกษาแนวคิดและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ปัจจัยทางด้านสังคมที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่

1) ปัจจัยพื้นฐาน เช่น อายุ เพศ ระดับการศึกษา สถานภาพการสมรส ขนาดของครอบครัว ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น

2) ความต้องการได้รับความเคารพนับถือ ได้รับเกียรติ

3) การได้รับการบอกกล่าวหรือชักชวนจากเพื่อน

4) ความต้องการได้รับความรู้ในการประกอบอาชีพ

5) ความต้องการที่จะได้รับคำแนะนำทางด้านวิชาการ เทคนิคใหม่ๆ

6) ความสัมพันธ์อันดีกับเจ้าหน้าที่

7) การได้รับความช่วยเหลือจากผู้เข้าร่วมคนอื่น ๆ

7.4.3 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของโครงการ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ คือ

- 1) เป็นโครงการที่มีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบและเข้าใจ
- 2) เป็นโครงการที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน
- 3) การเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรม
- 4) การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับกิจกรรมในชุมชน

8. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ในเรื่องนี้กล่าวถึง แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมทั้ง 5 ขั้นตอน โดยมีรายละเอียดในแต่ละเรื่องดังนี้

8.1 แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม บำเพ็ญ เขียวหวาน (2549) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research :PAR) เป็นเทคนิคในการวิจัยที่มุ่งให้เกิดการแก้ปัญหาของชุมชน ที่ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่ขั้นตอนการค้นหาปัญหา การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การวางแผนแก้ไขปัญหา การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมในการแก้ไขปัญหา การติดตามประเมินผล การสรุปผลและสรุปบทเรียนที่ได้จากการดำเนินการแก้ไขปัญหาต่างๆ

ธนพรธณ ธาณี (2540) ได้อธิบายเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าเป็น ยุทธวิธีที่จะช่วยให้พลังประชาชน สามารถรวมตัวกันขึ้นมาในรูปขององค์กรประชาชน และสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความแข็งแกร่ง ทั้งทางโครงสร้าง และการดำเนินงานโดยอาศัยเงื่อนไขของการเพิ่มขีดความสามารถของประชาชน สามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และทำการพัฒนาต่อไปได้ ประชาชนจะเกิดความสามารถในระบบข้อมูลได้ก็ต้องอาศัยการฝึกฝนประชาชนให้ทำวิจัยเป็น โดยการสร้างทีมงานวิจัยท้องถิ่นหรือนักวิจัยท้องถิ่นขึ้นมา

8.2 ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ธนพรธณ ธาณี (2540) กล่าวว่า หัวใจสำคัญของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือ การจัดการชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน เพราะฉะนั้นการจัดการชุมชน และการสร้างการมีส่วนร่วมจะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่จะต้องทำควบคู่กันไป โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การนำบุคลากร และทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนมาใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาให้ได้มากที่สุด ในรูปของการรวมตัวเป็นองค์กร โดยมีนักวิจัยจากภายนอกชุมชน ทำหน้าที่เป็นนักจัดองค์กร รับผิดชอบเป็นพี่เลี้ยงช่วยอบรมความรู้และฝึกทักษะของการทำวิจัยให้แก่ชุมชน

ธนพรธณ ธาณี (2540) ได้อธิบายเกี่ยวกับขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นขั้นตอนที่ผสมผสานแนวคิดของการจัดการชุมชน และการเรียนรู้ปัญหาของชุมชนเข้าด้วยกัน ซึ่งในแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียดของการดำเนินงาน ดังนี้

8.2.1 ระยะเวลาก่อนการทำวิจัย ประกอบด้วย

1) การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน โดยแท้ที่จริงนั้นกระบวนการแบบ PAR เป็นกระบวนการที่เน้นชุมชนที่มีปัญหาขาดการพัฒนาเท่าที่ควร นักวิจัยเมื่อได้ชุมชนแล้ว ขั้นตอนต่อไปที่จะต้องทำก็คือ การเข้าชุมชนซึ่งจะต้องให้ความสำคัญกับองค์กรหรือหน่วยงานที่ทำงานอยู่เดิมในชุมชน โดยจะมีการประสานงานร่วมมือกัน และสนับสนุนซึ่งกันและกัน เมื่อเข้าไปในชุมชนอย่าทำให้กลุ่มชาวบ้านเข้าใจว่าเราจะไปช่วยแก้ไขปัญหามาให้เขา แต่จะต้องทำให้ชาวบ้านรับรู้เพียงว่าเราจะให้ความร่วมมือกับเขาในกระบวนการที่จะช่วยให้เขาแก้ไขปัญหาด้วยตัวของเขาเอง ซึ่งการพบปะผู้นำชุมชน และองค์กรต่างๆ เพื่อคุยทางไปสู่การสร้างทีมงานวิจัยของชาวบ้านจึงจำเป็นอย่างยิ่ง

2) การบูรณาการตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน นักวิจัยภายนอกจะต้องพาตัวเองเข้าไปทำความเข้าใจชีวิต สภาพเศรษฐกิจ ผู้นำและประวัติศาสตร์ของชุมชน เรียนรู้ถึงวัฒนธรรมที่เป็นจุดแข็งและจุดอ่อนชุมชน และกระทำให้เป็นที่ยอมรับของชุมชนให้ได้ ในขณะเดียวกันก็ต้องพยายามค้นหาทีมงานชาวบ้านที่เห็นว่าสามารถที่จะทำงานในกระบวนการแบบ PAR ได้

3) การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน การเป็นนักวิจัยที่มีประสิทธิภาพในกระบวนการแบบ PAR นั้น นักวิจัยจะต้องรู้ข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นเกี่ยวกับชุมชนที่ตนจะเข้าไปทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เช่น สภาพภูมิศาสตร์ ลักษณะเด่น และสภาพปัญหาของหมู่บ้าน เพราะการทราบข้อมูลพื้นฐานเหล่านี้จะช่วยให้นักวิจัยสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการวิจัยเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงชุมชนระยะก่อนและหลังการดำเนินงาน นอกจากนี้การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นดังกล่าว จะช่วยให้ชาวบ้านได้รับทราบถึงปัญหาหลักของชุมชนที่กำลังเผชิญอยู่ อันจะนำไปสู่การพิจารณาและปรึกษาหารือร่วมกัน ระหว่างชาวบ้านเพื่อวางแผนแก้ปัญหาในจังหวัดนั้นนักวิจัยจะต้องเข้าไปสอดแทรก เสนอทางเลือกของการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมให้ชาวบ้านพิจารณา และตัดสินใจเองว่าจะยอมรับและยินดีที่จะใช้แนวทางของ PAR มาแก้ปัญหาของหมู่บ้าน หลังจากชาวบ้านยอมรับแล้วที่ประชุมชาวบ้านก็จะร่วมกันคัดเลือกบุคคลที่มีความเหมาะสมจากกลุ่มชาวบ้านด้วยกัน จัดตั้งเป็นทีมงานของหมู่บ้านขึ้น (local research team)

8.2.2 ระยะเวลาการทำวิจัย ประกอบด้วย

1) การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาพร้อมกับชุมชน วิธีการของการศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน กระทำได้โดยการให้กลุ่มชาวบ้านที่ร่วมกันสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน นำเสนอข้อมูลที่รวบรวมได้ เช่น ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม สาธารณสุขของหมู่บ้าน เชื่อมโยงเข้ากับสถานการณ์ที่เป็นจริงของชุมชนในที่ประชุมชาวบ้าน ให้ที่ประชุมระบุนความต้องการของชุมชนออกมา และร่วมกันประเมินว่าสภาพของชุมชนที่เป็นอยู่ในขณะนี้เป็นอย่างที่พวกเขาคาดหวังหรือไม่ ถ้ายังต้องมีการอธิบายและระบุนอกมาให้ชัดเจนว่าเป็นเพราะสาเหตุอะไร หลังจากนั้นก็นำปัญหาที่ได้รับการระบุนามาวิเคราะห์ถึงสาเหตุและผลกระทบที่เกิดขึ้น บางครั้งปัญหาที่พบอาจจะมากกว่าหนึ่งก็จะ

ต้องจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ก่อน โดยพิจารณาที่ระดับความรุนแรงและความยากง่ายในการที่จะแก้ไข

2) การฝึกอบรมที่มิวิจัยท้องถิ่น วัตถุประสงค์หลักของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การแก้ปัญหาของชุมชนโดยอาศัยกระบวนการของการทำวิจัยด้วยตัวของชาวบ้าน ดังนั้น สิ่งจำเป็นที่ชาวบ้านจะต้องเรียนรู้เป็นอันดับแรกก็คือ การเรียนรู้ทักษะในการทำวิจัย ซึ่งนักวิจัยจากภายนอกชุมชนจะไปฝึกอบรมทักษะของการทำวิจัยให้กับกลุ่มของชาวบ้านที่อาสาสมัคร และได้รับการคัดเลือกจากที่ประชุมชาวบ้าน ให้ทำหน้าที่เป็นที่ทีมงานวิจัยของหมู่บ้าน

3) การวิเคราะห์ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในกระบวนการ PAR และกำหนดแนวทางแก้ไข ปัญหาที่เกิดขึ้นในกระบวนการ PAR เป็นปัญหาคนละประเด็นกับปัญหาของชุมชน ในขณะที่ปัญหาของชุมชนอาจจะจะเป็นปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำ ปัญหาความยากจน แต่ปัญหาของการทำวิจัยแบบ PAR กลับได้แก่ ปัญหาเรื่องการได้มาซึ่งข้อมูลที่จำเป็นเพื่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน ที่อาจจะเกิดขึ้นในกระบวนการแบบ PAR เพราะฉะนั้นการทำวิจัยแบบ PAR จะต้องเริ่มต้นควบคู่ไปกับการรู้จักตัวเองของชาวบ้าน รู้จักชุมชนและรู้จักหมู่บ้านของตน มีทรัพยากรอะไรบ้างที่จะนำมาช่วยแก้ปัญหาของหมู่บ้าน เป็นการมองที่ตัวเองเพื่อพึ่งพาตนเองเป็นอันดับแรก เพราะฉะนั้นคำแนะนำจากผู้รู้ในชุมชน ผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกชุมชนหรือกิจกรรมการไปศึกษาโครงการพัฒนาในชุมชนอื่นที่มีปัญหาคล้ายคลึงกัน จึงจำเป็นและมีประโยชน์สำหรับการกำหนดแนวทางเพื่อการแก้ไขปัญหาลุปสรรคที่จะเกิดขึ้น

4) การออกแบบการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล ก่อนที่ทีมวิจัยท้องถิ่น จะเริ่มการวิจัยปัญหาที่ได้รับการระบุให้มีความสำคัญเป็นอันดับแรก และมีความเป็นไปได้สูงที่จะดำเนินการแก้ไข พวกเขาควรจะได้รับคำแนะนำอย่างใกล้ชิดให้รู้จักการวางแผนกิจกรรมต่างๆ ที่จะต้องดำเนินการ โดยเริ่มตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนของการวิจัย กำหนดข้อคำถามที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนของการวิจัย เพื่อนำมาสร้างเครื่องมือการวิจัย ซึ่งอาจจะเป็นแบบสอบถามที่ทีมงานวิจัยของชาวบ้านออกเก็บข้อมูล นักวิจัยจากภายนอกต้องคอยให้คำแนะนำเพิ่มเติมเกี่ยวกับกระบวนการของการเก็บรวบรวมข้อมูล การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล จนกว่าจะได้ข้อมูลที่สมบูรณ์พร้อมนำไปวิเคราะห์

5) การวิเคราะห์ข้อมูล ขั้นตอนนี้อาจเป็นขั้นตอนที่ยากสำหรับทีมวิจัยท้องถิ่น ดังนั้นสิ่งที่นักวิจัยจากภายนอกจะต้องให้ความสำคัญในขั้นตอนของการคัดเลือกทีมงาน วิจัยของหมู่บ้านคือ จะต้องกำหนดว่าสมาชิกในทีมวิจัยท้องถิ่นบางคนควรจะมีความรู้ในขั้นอ่านออกเขียนได้ เพื่อจะได้เป็นแกนหลักในการนำข้อมูลดิบมาคำนวณหาค่าร้อยละ และทำตารางสรุปเปรียบเทียบ หรือแผนภูมิอย่างง่ายๆ และสามารถแปลผลข้อมูลได้ เมื่อทีมวิจัยท้องถิ่นนำข้อมูลมาแปลผลและสรุปแล้ว ก็จะทราบถึงสถานการณ์ของปัญหาที่พวกเขาหยิบยกมาทำวิจัยร่วมกันว่ามีความรุนแรงมากน้อยเพียงใด และมีปัจจัยอะไรบ้างที่คิดว่าน่าจะเป็นสาเหตุของปัญหา

6) การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมหมู่บ้าน หลังจากที่ได้ทบทวนข้อมูลของหมู่บ้านได้วิเคราะห์แปลผล และจัดทำสรุปข้อมูลในรูปแบบของตาราง กราฟ และแผนภูมิอย่างง่าย ๆ แล้ว จะต้องมีการประชุมชาวบ้าน เพื่อนำข้อมูลที่ได้เสนอต่อที่ประชุมให้รับทราบ เพื่อจะได้ช่วยกันยืนยันและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล พร้อมกับให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม อันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการนำผลการวิจัยไปใช้จัดทำแผนหรือโครงการ เพื่อแก้ปัญหาต่อไป

8.2.3 ระยะเวลาการจัดการ ประกอบด้วย

1) การอบรมทีมงานวางแผนท้องถิ่น ระยะเวลาจัดทำแผนเป็นช่วงกลางของกระบวนการ PAR ที่จะต้องมีทีมงานจัดทำแผนของหมู่บ้านมารับหน้าที่ต่อจากทีมงานวิจัย โดยสมาชิกในทีมงานวิจัยควรร่วมอยู่ในทีมงานวางแผนของหมู่บ้านด้วย การให้ชาวบ้านเข้ามาเป็นแกนนำในการจัดทำแผนเพื่อกำหนดโครงการหรือกิจกรรมแก้ปัญหาของหมู่บ้าน เช่นเดียวกับการให้ชาวบ้านเข้ามาระบุปัญหาความต้องการของส่วนรวม จะส่งผลดีในแง่ของการให้ความร่วมมือที่จะปฏิบัติตามแผนที่ตนเองร่วมกำหนดขึ้น อย่างไรก็ตาม นักวิจัยจากภายนอกจะต้องคอยเป็นพี่เลี้ยงและจัดหาวิทยากรที่มีความรอบรู้ในการจัดทำแผนมาให้ความรู้แก่ทีมงานท้องถิ่น

2) การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม ในการจัดทำแผนนั้น ทีมงานวางแผนของหมู่บ้านจะต้องระบุโครงการ และกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการโดยกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ หรือกิจกรรม ให้ชัดเจนว่าทำเพื่อสนองตอบต่อความต้องการอะไรของชุมชน ขึ้นต่อมาระบุแหล่งทุนสนับสนุน หรือทรัพยากรที่จำเป็นจะต้องใช้ในการดำเนินกิจกรรม ระบุผู้ที่ได้รับประโยชน์จากโครงการ กำหนดหน้าที่รับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคนในการดำเนินกิจกรรม จัดทำตารางและกำหนดเวลาที่จะดำเนินการตามโครงการ หรือกิจกรรมเหล่านั้น

3) การศึกษาความเป็นไปได้ของแผนงาน ก่อนนำแผนไปปฏิบัติ จะต้องมีการประเมินเพื่อศึกษาถึงความเป็นไปได้ของโครงการหรือกิจกรรมเสียก่อน อาจทดลองในกลุ่มเล็กๆ หรืออาจกำหนดโครงการหรือกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาไว้หลายกิจกรรม เพื่อหาทางเลือกที่ดีที่สุด โดยดำเนินการไปพร้อมๆ กัน

4) การแสวงหางบประมาณและหน่วยงานสนับสนุน ก่อนจะดำเนินการในโครงการหรือกิจกรรมที่ระบุไว้ในแผน นอกจากการให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการระดมทรัพยากรเพื่อช่วยเหลือตนเองแล้ว นักวิจัยจากภายนอกต้องแนะนำให้ชาวบ้านรู้จักช่องทางแสวงหางบประมาณ บุคลากรและหน่วยงานที่มาสับสนุนกิจกรรมต่างๆ เพราะบางครั้ง บางปัญหา ยังคงต้องขอความร่วมมือจากทางราชการหรือจากองค์กรพัฒนาเอกชนอยู่ โดยชุมชนจะต้องมีตัวแทนไปเสนอโครงการและเจรจาขอสนับสนุนต่อไป

8.2.4 ระยะเวลานำไปปฏิบัติ ประกอบด้วย

1) การกำหนดทีมปฏิบัติงานอาสาสมัคร จำเป็นที่จะต้องมอบหมายให้ทีมงานหมู่บ้านเข้ามารับผิดชอบดำเนินการ โดยผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการหรือกิจกรรม จะต้องกระจายไปยังสมาชิกทุกคน เพราะฉะนั้นทีมปฏิบัติงานจะต้องมีความเสียสละและมีความ

รับผิดชอบต่อผลประโยชน์ของส่วนรวม และทีมปฏิบัติจะต้องได้รับการยอมรับ และการไว้วางใจจากสมาชิก

2) การอบรมทีมปฏิบัติงานอาสาสมัคร ควรจะมีการอบรมเพื่อให้ความรู้และเทคนิคในการทำงาน ตลอดจนการบริหารจัดการแก่ทีมปฏิบัติงานอาสาสมัคร ให้มีความรู้ความสามารถที่จะปฏิบัติตามแผนงานได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้อาจเชิญวิทยากรจากภายนอกชุมชนเข้ามาเสริมความรู้ให้ทั้งก่อนและขณะที่กำลังดำเนินงาน เพื่อเป็นการเพิ่มพูนทักษะในการปฏิบัติงาน เป็นการให้ความรู้และเทคนิคในการผลิตต่างๆ

8.2.5 ระยะเวลาติดตาม ประเมินผลและสรุปทบทเรียน ในการปฏิบัติงาน การติดตามประเมินผล และสรุปทบทเรียนการทำงานโครงการ นับเป็นกิจกรรมที่จำเป็นและจะขาดไม่ได้ในกระบวนการ วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ชาวบ้านควรจัดตั้งทีมงานติดตามและประเมินผล การปฏิบัติงานของหมู่บ้านขึ้นมา โดยรับการฝึกอบรมความรู้และเทคนิคในการติดตามประเมินผลโครงการต่างๆ จากเจ้าหน้าที่ก่อนที่จะปฏิบัติงาน ทีมงานติดตามและประเมินผล จะต้องติดตามการทำงานของฝ่ายปฏิบัติการทุกระยะว่าเป็นไปตามแผนงานที่กำหนดไว้หรือไม่ มีปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้างที่จะต้องแก้ไข สุดท้ายจะต้องประเมินว่าโครงการหรือกิจกรรมที่ดำเนินการไป บรรลุวัตถุประสงค์มากน้อยเพียงใด เมื่อทำการประเมินผลโครงการเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทีมงานติดตามและประเมินผลจะต้องเสนอให้ที่ประชุมหมู่บ้านรับทราบและให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม และสรุปทบทเรียนจากการทำงานร่วมกัน เพื่อชาวบ้านจะได้เห็นผลงานที่เกิดจากความพยายามร่วมกันของทุกฝ่าย ในการช่วยกันแก้ปัญหาของชุมชน และได้เกิดการเรียนรู้กันในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กังสดาล สวัสดิ์ชัย และคณะ(2552)ได้ทำวิจัย เรื่องการพัฒนางานส่งเสริมการเกษตรอย่างนักวิจัยจังหวัดบุรีรัมย์ ปี 2552 วิสาหกิจชุมชนบ้านโนนศิลา ตำบลสูงเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผลการศึกษา พบว่า ด้านการพัฒนาผ้าไหม สมาชิกวิสาหกิจชุมชนได้นำเทคนิค วิธีการฟอกย้อมสีเส้นไหม การพัฒนาอุปกรณ์การทอผ้าไหม ที่ได้รับการเรียนรู้จากการศึกษาดูงาน มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้แล้วนำไปปฏิบัติ ทำให้ได้เส้นไหมที่มีสีสันทัดสี เส้นไหมมีความอ่อนนุ่มไม่พันกัน เมื่อนำไปทอเป็นผ้าไหมจะได้เนื้อผ้าที่เรียบและแน่นขึ้น การพัฒนาการผลิตกระดาษขลุ่ยจากลายผ้าไหมที่ใช้ผ้าขาวม้า การพัฒนาการผลิตพวงกุญแจมีการใช้ผ้าไหมลายมัดหมี่ ผ้าขาวม้า และผ้าสีพื้น การรวบรวมภูมิปัญญาลายผ้าไหม จากแหล่งต่างๆ และภูมิปัญญาของชุมชน การแปรรูปน้ำอ้อย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้กรรมวิธีการผลิตแบบโบราณ เป็นการเพิ่มมูลค่าผลผลิตจากอ้อยโรงงานสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ได้มีข้อตกลงรวมกลุ่มการผลิตแปรรูปน้ำอ้อยโดยเบื้องต้นมีการระดมทุนจากสมาชิกเพื่อเป็นทุนเริ่มต้นในการผลิต จากการจัดเวทีเรียน การศึกษาดูงาน และจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของสมาชิก กำหนดแนวทางในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน และร่วมกันจัดทำแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ที่สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไปสู่ความ

ยังยืนจากการศึกษาวิจัย มีข้อเสนอแนะในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้สามารถดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ ต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของสมาชิก การประชุมพบปะกันอย่างต่อเนื่อง มีการบริหารจัดการที่ดี และมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ มีความประณีต โดยการศึกษาหาความรู้เช่นการศึกษาดูงาน แล้วมีเวทีสำหรับแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน วิเคราะห์เปรียบเทียบผลของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ แล้วนำไปปฏิบัติจริง

ชูศรี เสรีรักษ์ และคณะ(2552) วิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนบ้านบางชะนี ตำบลบางชะนี อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัย พบว่า แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน คือ การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ตามความต้องการของตลาด และดำเนินการประสานงานกับกลุ่ม/เครือข่ายเพื่อขยายตลาดให้กว้างขึ้น พัฒนาคุณภาพของน้ำพริกให้ได้มาตรฐาน เก็บได้นาน ส่งเสริมการปลูกวัตถุดิบในชุมชน เพิ่มชนิดของผลิตภัณฑ์ให้หลากหลาย

นายถาวร ชูพูล และคณะ(2552) ศึกษาแนวทางในการพัฒนาการบริหารจัดการ การผลิต การตลาด ของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบึงหลุมบัวตำบลพระอาจารย์ อำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัย พบว่า ด้านการบริหารจัดการกลุ่มต้องการปรับปรุงระบบการบริหารจัดการ ให้เป็นระบบและชัดเจนขึ้น อีกทั้งมีการรับสมาชิกรุ่นใหม่ที่เป็นบุตรหลาน ซึ่งมีความรู้ความสามารถมาร่วมกันบริหารจัดการกลุ่มให้มีความเข้มแข็ง ด้านการผลิตต้องการลดต้นทุนการผลิตปลาบู่ และมีทุนหมุนเวียนเพิ่มขึ้น มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ คือน้ำปลาจากน้ำหมักปลาบู่ และต้องการได้เครื่องหมายฮาลาล เพื่อรับรองผลิตภัณฑ์ ด้านการตลาดมีความต้องการขยายตลาดเพิ่ม โดยการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มและนำไปจำหน่ายในกิจกรรมของชุมชนในพื้นที่ และจัดให้มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบเรื่องการตลาด พร้อมจัดวางจำหน่าย ณ ที่ทำการกลุ่มให้เป็นระบบ ด้านการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการทำปลาบู่ การทำน้ำปลา และมีการบันทึกจัดเก็บสูตร ขั้นตอนการทำไว้ที่ศูนย์เรียนรู้ชุมชนอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ยังส่งผลต่อการพัฒนางานและพัฒนาคน ทั้งในส่วนของกลุ่มและเจ้าหน้าที่ ที่ได้ร่วมเรียนรู้กระบวนการและขั้นตอนพัฒนาวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นระบบ วิสาหกิจชุมชนมีฐานข้อมูลที่มีที่มาชัดเจน สามารถพัฒนาไปสู่การจัดทำแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่ น่าเชื่อถือและตรงกับความต้องการที่แท้จริง สมาชิกมีโอกาสแสดงความคิดเห็นในสิ่งที่มีผลกระทบกับตนเองมากขึ้น รวมทั้งได้มีโอกาสคิด ทำงานวิจัย และนำผลจากการวิจัยไปสู่การปฏิบัติได้ ส่วนเจ้าหน้าที่สามารถ นำผลการวิจัยไปปรับใช้กับงานประจำได้ด้วยคามมั่นใจมากขึ้น รวมทั้งมีความรู้ความเข้าใจในงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม ได้เรียนรู้วิธีการคิดนอกกรอบและการทำงานร่วมกับชุมชน ด้วยความยืดหยุ่นมากขึ้น ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน คือ ผู้นำ คณะกรรมการสมาชิกและขนบธรรมเนียมประเพณี

ประหยัด มะโนพะเส้าและคณะ(2552)ศึกษาแนวทางพัฒนาวิสาหกิจชุมชนหนองยางโคกล ตำบลท่าทุ่งหลวง อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พบว่า

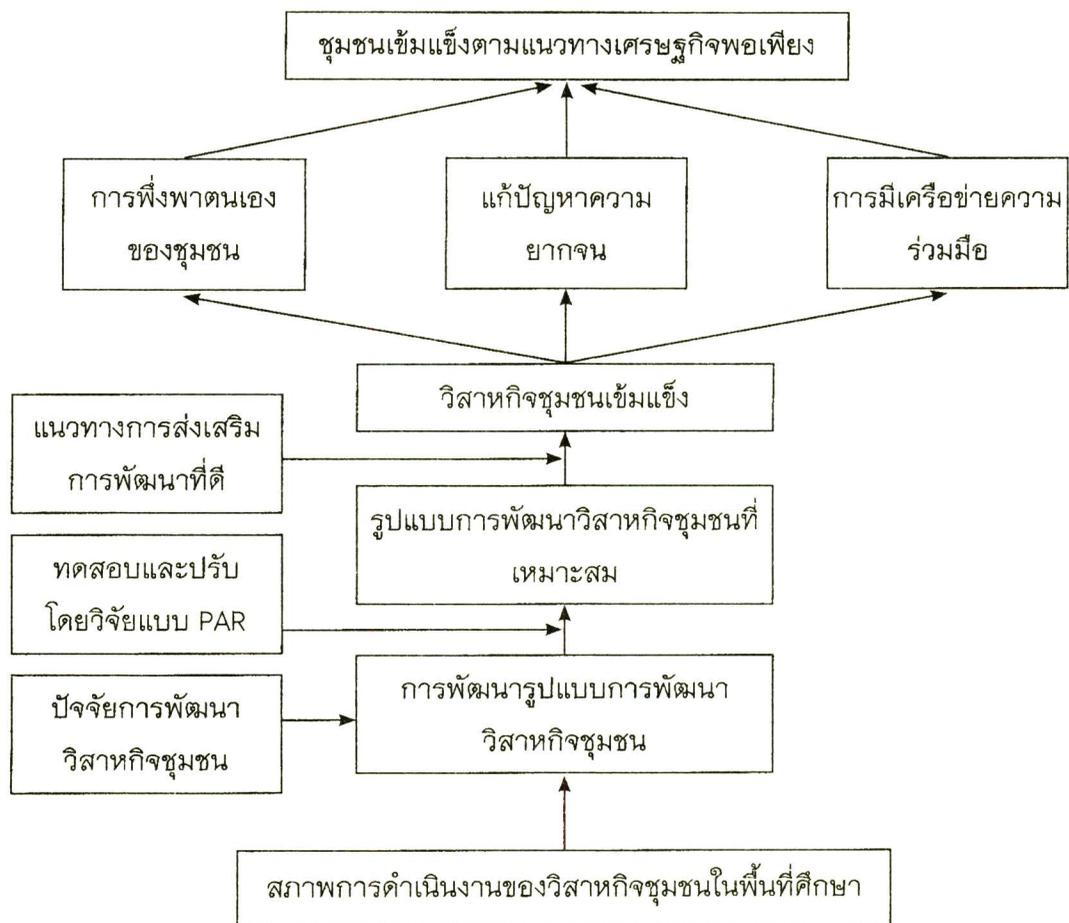
1) การบริหารจัดการ พบว่า กลุ่มมีการบริหารโดยคณะกรรมการบริหารกลุ่ม มีระเบียบข้อตกลงของกลุ่ม มีการบริหารงานตามภารกิจ 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายผลิตและบรรจุภัณฑ์ ฝ่ายจัดซื้อ และฝ่ายการตลาด มีแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน มีกิจกรรมของกลุ่มที่จัดทำในช่วงปีที่ผ่านมา และมีการจัดสรรประโยชน์แก่สมาชิกอย่างเป็นธรรม ปัญหาที่พบ ได้แก่ ความไม่เข้าใจกันระหว่างวิสาหกิจชุมชนและชุมชน และความไม่เข้าใจกันของคณะกรรมการกลุ่มและสมาชิกกลุ่ม 2) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่ขาดความรู้ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ส่วนใหญ่สมาชิกทำกิจกรรมเพื่อเสริมรายได้ ทำให้ไม่ได้มาร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ผลิตภัณฑ์จึงออกสู่ตลาดไม่ต่อเนื่อง การผลิตยังมีต้นทุนการผลิตสูง ยังไม่ตรงกับความต้องการของตลาด ดังนั้นวิสาหกิจชุมชนจึงได้กำหนดแนวทางพัฒนาสมาชิกกลุ่มในด้านการผลิต คือ แผนการอบรมให้ความรู้การผลิตและพัฒนาผลิตภัณฑ์ 3) การพัฒนาด้านการตลาด พบว่า ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มยังมีตลาดอยู่ในวงจำกัดเฉพาะในท้องถิ่นผลิตภัณฑ์ และบรรจุภัณฑ์ยังไม่เป็นไปตามที่ตลาดต้องการ เนื่องจากขาดเครื่องมือและอุปกรณ์ที่มีมาตรฐานโดยวิสาหกิจชุมชนได้มีการวางแผนพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เป็นไปตามที่ตลาดต้องการ 4) ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ การมีวัตถุดิบ การมีความรู้ความสามารถเฉพาะด้าน ความพร้อมเพียงของกลุ่ม การมีระเบียบข้อบังคับ การระดมทุน (หุ้น) และการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ชูศรี เสรีรักษ์ และคณะ(2552) ศึกษาแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนกองทุนฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรหลังการพักชำระหนี้ ตำบลห้วยนาง อำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง กิจกรรมการทำเครื่องแกงเพื่อจำหน่ายโดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า วิสาหกิจชุมชนห้วยนางมีแนวทางพัฒนาการผลิต โดยใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นด้วยการส่งเสริมให้สมาชิกปลูกขมิ้น ตะไคร้ และพริกที่ใช้เป็นส่วนผสมของเครื่องแกง และแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ โดยการพัฒนาคุณภาพวัตถุดิบ และเพิ่มชนิดผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลาย ปรับปรุงรสชาติให้หลากหลายตรงตามความต้องการของผู้บริโภคในแต่ละท้องถิ่น และการปรับปรุงผลิตภัณฑ์ให้มีความสะดวกต่อการบริโภค สำหรับการพัฒนาด้านการตลาด โดยทำการขยายตลาดทั้งภายในหมู่บ้านและตลาดภายนอกหมู่บ้าน เทคนิคการตลาดที่หลากหลายรูปแบบ เช่น การสังเกตวัฒนธรรมการบริโภคของแต่ละท้องถิ่น การบอกต่อ การให้ค่านายหน้า และการประชาสัมพันธ์แบบใหม่ๆ ได้แก่ การสร้างสโลแกน การทำสติ๊กเกอร์ และการสร้างผู้สืบทอด ของวิสาหกิจชุมชนห้วยนางด้วยการปลูกฝังความรักและความศรัทธาให้คนรุ่นใหม่รักในอาชีพของกลุ่ม ให้โอกาสคนรุ่นใหม่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกลุ่ม ส่งคนรุ่นใหม่ไปศึกษาดูงาน ฝึกอบรมเพื่อสร้างอาชีพและการสร้างรายได้ให้คนใหม่รุ่นหนุ่มสาวที่เข้ามาร่วมในกิจการของวิสาหกิจชุมชนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมต่อวิสาหกิจชุมชน พบว่ามีการปรับเปลี่ยนให้คนรุ่นใหม่เข้ามาเป็นคณะกรรมการ และให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่ม สมาชิกที่เข้าร่วมในเวทีชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันได้นำความรู้ใหม่ๆ เพื่อพัฒนางาน รวมทั้งได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สมาชิกมีแนวคิดที่ดีต่อการทำวิจัยเพราะเป็นประโยชน์กับพัฒนางาน ในส่วนของผลที่เกิดขึ้นต่อเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร คือ สามารถใช้งานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนางานวิสาหกิจชุมชนได้จริงและใช้เป็น

กรณีตัวอย่างเพื่อการพัฒนาวิสาหกิจอื่นๆ รวมถึงเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรกับวิสาหกิจชุมชนมีความผูกพันมากขึ้นจากการได้ทำวิจัยร่วมกัน

สุกัญญา อธิปอนันต์ และคณะ(2552) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนางานส่งเสริมการเกษตรอย่างนักวิจัย กรณีแนวทางส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนปี 2552 โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กับวิสาหกิจชุมชนใน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นครนายก สุพรรณบุรี บุรีรัมย์ ตรัง และลำพูนผลการวิจัยสรุปได้ว่า วิสาหกิจชุมชนทั้ง 6 แห่ง มีจุดแข็งเหมือนกัน คือ มีผู้นำที่ดี มีความสามัคคี ส่วนจุดอ่อน คือ ขาดการบริหารจัดการที่ดีขาดการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้แข่งขันในตลาด ส่วนโอกาส คือ มีเครือข่ายให้การสนับสนุนการดำเนินงาน และอุปสรรค คือ ตลาดมีจำกัดแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนแบบมีส่วนร่วม ด้วยการจัดเวทีชุมชนร่วมกันระหว่างผู้เกี่ยวข้อง สรุปแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนได้ 6 ประเด็น ดังนี้ 1) การบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ 2) การจัดการความรู้ที่เหมาะสมกับบริบทวิสาหกิจชุมชน 3) การพัฒนาผลิตภัณฑ์เดิมและผลิตภัณฑ์ใหม่ 4) การพัฒนาตลาดของวิสาหกิจชุมชน 5) การสืบสานและต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และ 6) การสืบทอดงานวิสาหกิจชุมชน ปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยอุปสรรคในการขับเคลื่อนงานวิสาหกิจชุมชน มีดังนี้ ปัจจัยสนับสนุนภายในวิสาหกิจชุมชน คือ ผู้นำมีวิสัยทัศน์ สมาชิกมีความสามัคคี มีทุนในชุมชน ส่วนปัจจัยสนับสนุนภายนอก คือ มีเครือข่ายภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้การสนับสนุนการดำเนินงาน รวมทั้งบูรณาการการทำงานของหน่วยงานภาคีเพื่อสนับสนุนแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย

ภาพที่ 2.5 กรอบแนวคิดการวิจัย